

TARTU ÜLIKOOL

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Eesti keele ja kirjanduse õpetaja õppekava

Jana Kardaš

ÜHISKONNAKRIITIKA ARMIN KÕOMÄE ROMAANIS „LUI VUTOON“

Magistritöö

Juhendaja Katre Talviste

Tartu 2025

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Jana Kardaš

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. ARMIN KÕOMÄE ELU JA LOOMING.....	7
2. RETSEPTSIOON.....	10
2.1. „Amatöör“.....	10
2.2. „Nägu, mis jäi üle“.....	11
2.3. „Pagejad“.....	12
2.4. „Hea firma“.....	13
2.5. „Minu Mustamäe“.....	14
2.6. „Lui Vutoon“.....	15
2.7. „Taevas“.....	16
3. KIRJANDUS JA ÜHISKONNAKRIITIKA.....	18
3.1. Valikkursus „Kirjandus ja ühiskond“.....	18
3.2. Kirjanduse ja ühiskonna seosed.....	19
3.3. Ühiskonnakriitika kirjanduse kontekstis.....	21
3.4. Postmodernne ühiskonnakriitika.....	22
4. „LUI VUTOON“ ÜHISKONNAKRIITILISE TEOSENA.....	24
4.1. Ülevaade romaanist „Lui Vutoon“.....	24
4.1.1 Stiil ja keelekasutus.....	25
4.2. Ühiskonnakriitika romaanis.....	26
4.2.1. Identiteet.....	26
4.2.2. Ühiskondlikud ootused.....	27
4.2.3 Tarbimiskultuuri kriitika.....	27
5. ÜLESANDEID ÜHISKONNAKRIITIKA KÄSITLEMISEKS.....	31
5.1. Ülesandeid teose teema, sõnumi ja tegelase mõistmiseks.....	32
5.3. Väite sisu mõistmine.....	33

4.4. Loomingulised ülesanded.....	33
5.5. Tarbimisühiskonna negatiivsed ja positiivsed aspektid.....	34
KOKKUVÕTE.....	36
ALLIKAD.....	39
Summary.....	43

SISSEJUHATUS

Ühiskonnakriitika on oluline vahend, mis võimaldab sügavamalt mõista ümbritsevat maailma, arendada kriitilist mõtlemist ja panustada ühiskonna positiivsesse arengusse. Selle abil on võimalik paremini hinnata ühiskondlikke probleeme, nende põhjuseid ja tagajärgi.

Gümnaasiumi riiklik õppekava taotleb gümnaasiumi lõpus ühe omandatava oskusena mõista kirjanduse ühiskondlikku, ajaloolist, rahvus- ja maailmakultuurilist tähtsust ning selle rolli individuaalse ja kollektiivse identiteedi kujundamisel (GRÕK 2023). Lisaks on kriitiline mõtlemine võtmetähtsusega oskus ning kirjanduse tund on üks võimalik moodus selle arendamiseks.

Kursuse „Kirjandus ja ühiskond” kontseptsiooni kohta on kirjutatud uurimistöid varemgi, kuid ühiskonnakriitika, täpsemalt tarbimiskultuuri temaatikat ei ole analüüsitud. Inga Sapunjan kaitses 2015. aastal magistritöö, mille raames koostas totalitarismiteemalise õppevara. (Sapunjan 2015) Pilleriin Puhlov tegeles oma magistritöös transgressiivse kirjanduse käsitusvõimalustega gümnaasiumis (Puhlov 2020) ning Markus Laanoja töö „Ühiskonnakriitika lasteraamatutes” (2023) käsitles ühiskonnakriitikat Piret Raua teostes (Laanoja 2023).

See magistritöö keskendub sotsiaalkriitilise autori Armin Kõomäe loominguga analüüsimisele. Mitmeid novellikogumikke ja romaane välja andnud kirjaniku loomingut ei ole seni kahetsusväärsetel põhjustel põhjalikult käsitletud. Uurimistöö teema valik on ajendatud eelkõige huvist Armin Kõomäe loominguga vastu ja selles avalduva iroonilise ja groteskse hoiaku suhtes, mis muudab Kõomäe üsna omanäoliseks autoriks. Sotsiaalkriitiline aspekt Kõomäe loomingus on välja joonistunud retseptsioonist, sellele on juhtunud tähelepanu mitmed kirjanduskriitikud, kes rõhutavad kirjaniku suutlikkust ja oskust kirjeldada tarbimisühiskonda läbi teravmeelsuse.

Uurimistöö eesmärk on seega mõista süvenenumalt ühiskonnakriitika olemust ilukirjandusteose näitel ning pakkuda ideid „Lui Vutooni” käsitlemiseks kirjandustunnis. Õpetajakonspekt annab ülevaate kirjaniku elust ja loomingust; teoste kohta avaldatud retseptsioonist; ühiskonnakriitika olemusest kirjandusteaduse raamistikus ja tarbimiskultuurist postmodernismi teoorias. Lisaks pakub magistritöö praktilisi ülesandeid, mis võimaldavad õpilastel tegeleda ühiskonnakriitika mõistega laiemalt, aga ka teose sisulise analüüsimisega.

Seega aitab magistritöö süvenenumalt mõista teose sisu ning selle käigus kasutatav metoodika on kindlasti abimaterjaliks sarnastele käsitlustele tulevikus.

Eesmärgist lähtudes on sõnastatud kolm uurimisküsimust.

1. Milliseid ühiskonnakriitilisi teemasid käsitleb Armin Kõomägi romaanis „Lui Vutoon”?
2. Milliseid ilukirjanduslikke võtteid kasutab Armin Kõomägi ühiskonnakriitika esile tõstmiseks?
3. Kuidas ühiskonnakriitilisi ilukirjandus tekste koolis käsitleda?

Magistritöö pealkirjaga „Ühiskonnakriitika Armin Kõomäe romaanis „Lui Vutooni”” annab ühe võimaliku variandi, kuidas rikastada õpilaste lugemiskogemust tunnustatud Eesti kaasaegse autori kaudu ning pakkuda õpetajatele praktilist väljundit kirjandustundide kavandamisel.

1. ARMIN KÕOMÄE ELU JA LOOMING

Eesti kirjandusmaastikul on Armin Kõomäe puhul tegemist huvitava ent samas erandliku figuuriga. Ta on sündinud 5. juulil 1969. aastal Moldovas, tema ema on armeenlanna ning isa eestlane.¹ Kõomägi on õppinud majandust ning tööalaselt on ta ennekõike edukas ettevõtja. Lisaks kirjutamisele kuulub tema huvialadesse kunsti kogumine ja selle propageerimine. 2009. aastal avas Kõomägi koos fotograaf Arne Maasikuga ühise fotonäituse „Otsijad“, mille keskmes on otsingud igas mõttevormis.² Audiovisuaalse kunsti toetajana on ta kaasa aidanud mitme linatööstuse valmimisele, nende hulgas „Tühirand“ (2006), „Sügisball“ (2007) ja „Kohtumõistja“ (2013). Mati Undi algtekstidel põhinevates filmides on Kõomägi kaasa teinud näitlejanagi, kehastades esimeses lendurit ja külapoissi, teises episoodilist restoranikülalastajat. Tema enda novelli „Amatöörid“ ainetel on valminud 2008. aastal samanimeline lühifilm.³

Kirjutama ajendas ettevõtjat tema enda sõnul „lääged romantilised“ lood Delfi Naistelehe korraldatud romantikavõistluselt, millele vastukaaluks tekkis tal tahe kirjutada midagi ebaromantilist oma elust, „väänata selle sõlme ja kasta fantaasiakastmega üle“ (Kõomägi 2018). Kõomäe tekstid ongi tihtilugu maagilisrealistlikud, neis on ulmelisust ja unenäolisust. Tegelased paisatakse kummalistesse ning absurdsetesse olukordadesse, millega toimetulemine sõltub nende endi tarkusest ja nutikusest. Kõomäe kujutatud maailmas ei eksisteeri tabuteemasid, ka kõige intiimsem ja salajasem on üles täheldatud.

Armin Kõomäe edu kirjanikuna on olnud märkimisväärne. Esimene novell „Anonüümsed logistikud“⁴, mis ilmus lühiproosakogumikus „**Amatöör**“ 2005. aastal, pälvis järgmisel aastal juba Friedebert Tuglase novelliauhinna.⁵ Kogumik tugineb maagilisele realismile – lood on lühikesed, kuid otsekohese väljenduslaadiga, neis kirjeldatakse unistusi, mis on ühtaegu nii reaalsed kui ka ebamaised. Avalugu „**Anonüümsed logistikud**“ avab ratsionaalse elutunnetuse pahupoole ning kirjeldab, mis juhtub siis, kui võimust võtab liigne ning äärmuslik otstarbekus. 2007. aastal ilmus autorilt teine novellikogu „**Nägu, mis jäi üle**“. See koosneb kümnest lühijutust, mis on võrreldes esimese koguga veelgi julgema ja

¹ Eesti Kirjanduse Keskus. <http://www.estlit.ee/elis/?cmd=writer&id=13735&grp=1> (18.03.2025).

² Eesti Arhitektide Liit 2009. Fotograaf Arne Maasiku ja kirjanik Armin Kõomäe fotonäituse avamine. <http://www.arhliit.ee/uudised/447/> (27.03.2025).

³ Eesti Filmi Andmebaas. <http://www.efis.ee/et/inimesed/id/1312> (27.03.2025).

⁴ Novell ilmus esmakordselt ajakirja Looming 2005. a aprillinumbris.

⁵ Friedebert Tuglase novelliauhinnad. <http://ilukirjandus.ee/tuglas/> (27.03.2025).

naturalistlikuma väljenduslaadiga, kuid temaatilisi ja stilistilisi muutusi võrreldes „Amatööri“ selles toimunud ei ole.

Kahele novellikogumikule järgnes 2009. aastal debüütromaan „**Pagejad**“, mis kirjeldab viie tegelase – narkosõltlasest ärimehe, prostituudi, üliõpilase ja kahe pensionäri elu ja moraalsed kriisi. Neid kõiki ühendab igatsus helgemast tulevikust. Romaan on detailirohke, andes põhjaliku ülevaate tegelasi painavatest mõtetest ning nende igapäevastest rutiinsetest tegevustest. Samal aastal valiti Kõomägi Kultuurkapitali aasta parima proosaraamatu nominendiks. Paar aastat hiljem ilmus teine romaan „**Hea firma**“ (2011), milles jutustatakse lugejale margariiniäri saamislugu ja selle funktsioneerimist alates taasiseseisvumise järgsest Eestist kuni tänaseni. Sarnaselt romaanile „Pagejad“ on ka „Hea firma“ äärmiselt detailne. Autor on üksikasjalikult ja avameelselt kirjeldanud kahe asutajaliikme eraelu ning tööd firma juhtidena.

2013. aastal ilmus kirjastuselt Tuum kirjaniku teine novellikogu „**Minu Mustamäe**“, mille keskmes on kirjaniku kunagine kodurajoon Mustamäe, mida tagantjärele kirjanduslikult avastama minnakse. 2015. aastal tuli välja Kõomäe kolmas romaan „**Lui Vutoon**“, mille käsikiri pälvis samal aastal Eesti Kirjanike Liidu romaanivõistlusel esimese koha. Romaani keskmes on samanimeline tegelane, kes on sunnitud hakkama saama üsna ootamatus ja tavatus olukorras – inimtühjas maailmas. „Lui Vutoon“ on konstrueeritud tulevikunägemus sellest, mis saab siis, kui inimesed planeedilt kaovad ning selle ainus asukas üritab likvideerida ületootmisest tingitud kaupade küllust suures kaubanduskeskuses. Teost võib nimetada nii ulmeromaaniks kui ka robinsonaadiks, mis oma naturalistliku väljenduslaadiga juhib lugeja tähelepanu kaasaja inimese hingeelule ning tarbimisühiskonna pahupoolele.

2018. aastal pälvis kirjanik taaskord Friedebert Tuglase novelliauhinna lühiloo eest „**Goglomov**“, mis ilmus kogumikus „**Minu erootika saladus**“ (2017).⁶ Jutustuse peategelane Goglomov on georgeclooneylik nägus härrasmees, kes saabub N-nimelisse linna selleks, et pikutada paar tundi tundmatute naiste diivaneil ning kaduda seejärel jäljetult. Tegemist on müstilise looga ning sarnaselt kogumiku teistele novellidele põhineb seegi satiiril ja groteskil. „Goglomovi“ kirjanduslik aines pärineb vene kirjandusklassiku Nikolai Gogoli kelmiromaanist „Surnud hinged“ ja Ivan Gontšarovi kangelasballaadist „Oblomov“.

⁶ Armin Kõomägi. https://et.wikipedia.org/wiki/Armin_K%C3%B5om%C3%A4gi (27.03.2025).

2024. aastal andis kirjastus Varrak välja Kõomäe viimase romaani „**Taevas**”, mis sarnaselt „Lui Vutoonile” on apokalüptiline ja psühheedelne. Võrreldes kõigi eelmiste lugudega, on „Taevas” aga veelgi sürreaalsem, käsitledes mälu ja identiteedi keerukust. Teos tõstatab eksistentsiaalse küsimuse, kas on võimalik iseennast tunda, kui puuduvad mälestused, mis üldjuhul aitavad meil enesetaju kujundada. Elu metafoorina kasutab autor lennukit, mis muudab identiteediküsimused veelgi ambivalentsemaks. Mis teeb aga teose eriti pretensioonikaks, on tõsiasi, et selle reklaamimiseks on loodud trailer⁷.

Armin Kõomägi on avaldanud kaheksa kirjandusteost, mis kõik on ühel või teisel moel leidnud äramärkimist ning tunnustust. Tema tekstid on detailirohked ning naturalistliku väljenduslaadiga, maailm, mida lugejale kirjeldatakse, on ühtaegu nii reaalne kui ka ebamaine. Oma teostega on Kõomägi kahtlemata rikastanud eesti kirjandusmaastikku ning miks mitte kindlustanud sellega koha ka tulevases eesti kirjanduskaanonis.

⁷ Trailer teosele „Taevas” <https://defolio.com/kuldmuna/2025-treiler-romaanile-taevas> (Vaadatud 24.05.2025).

2. RETSEPTSIOON

Armin Kõomägi on avaldanud palju, seda enam kirjutamisainet on pakkunud tema teosed ka kriitikutele. Arvutusi on ilmunud järjepidevalt nii päevalehtedes kui kultuuriajakirjades, alustades lühikestest ja pinnapealsetest ning lõpetades põhjalike ja sisuliste käsitlustega. Järgnevalt on esitatud kronoloogiline kokkuvõte Kõomäe teoste vastuvõtust. Selguse huvides on antud peatükk jagatud kuueks alaosaks vastavalt iga teose kohta käivale retseptioonile. Novellikogu „Minu erootika saladus“ kohta arvustusi siinkirjutajale teadaolevalt ilmunud ei ole, seetõttu see teos hetkel retseptiooniloosse ei kuulu.

2.1. „Amatöör“

„Amatööri“ peavad kriitikud tugevaks debüütteoseks. Kõige enam on esile toodud kogumiku avalugu „Anonüümsed logistikud“, mis kriitikute hinnangul peegeldab autori püüdlusi kõige ehedamal moel. Kõige põhjalikumalt arutleb raamatu üle Jan Kaus, kes leiab, et Kõomäe käekiri on hüplik, see kõigub eri stiilivõtete vahel jäämata ühegi juurde lõpuni pidama (Kaus 2005: 11). Teisalt ongi igasugune eksperimenteerimine debütandile omane ning see teeb novellikogumikust „kirjandusliku polügooni“, milles on nii heinsaarelikke ja vadilikke metamorfoose, Sauterile omast naturalistlikust kui Kivirähkile lähedast huumorit (Kaus 2005: 11). Lõpututele katsetustele vaatamata, kiidab Kaus raamatut selle kirevuse ja mitmekesisuse eest ning avaldab lootust, et autor leiab peagi oma käekirja (samas).

Tunnustust jagab raamatu kohta ka Andrus Kivirähk, kes nautis selle lugemist hoolimata kohatisest vulgaarsusest. Sarnaselt Kausile leiab ka Kivirähk, et kogumik on vaheldusküllane ning selle ei hakka kordagi igav. (Kivirähk 2005: 1903–1904) Suurt vastukaja andis Kivirähk raamatu tegelaskujudele, kes näivad elukaugete ja primitiivsetena: „Mingis mõttes elavad nad kui loomad, lihtsalt, esmaste instinktide najal, häbi ja kurbust tundmata [---]. Nende aju on sile. Nad pole head ega halvad, vaid lihtsalt degenererunud, jäädes samas siiski sotsiaalseiks olendeiks.“ See pole aga kaugeltki negatiivne ilming, sest tegelaste lihtsameelsusest sünnivad koomilised situatsioonid, mis pakuvad küllaldast meelelahutust. (samas) Jutukogust on meeldivalt üllatanud ka Peeter Helme, kes kiidab autorit vaimukate, selge ja terava puändiga juttude eest (Helme, Peeter 2007: 11). Üldiselt võeti Kõomäe esikteos kriitikute poolt vastu entusiastlikult. Olgugi, et kirjaniku stiil ja käekiri on veel lõpuni kujunemata, suutis ta

arvustajaid meeldivalt üllatada huumoriga rikastatud lugude eest, luues sellega soodsa pinnase tulevasteks menukateks raamatuteks.

2.2. „Nägu, mis jäi üle“

Vastupidiselt debüütteosele kujunes „Nägu, mis jäi üle“ retseptioon aga vähem tunnustavaks. Novellikogu peab absoluutseks ebaõnnestumiseks Kadri Tüür, kelle hoiak teose suhtes on läbivalt negatiivne ning midagi tunnustavat ta raamatu kohta esile ei too:

[---] lugude sisu on valdavalt imal ja rõve ning mina ei peaks seda mingiks stilistiliseks võtteks või iseäralikult „julgeks keelekasutuseks“, mille eest autorit kindlasti kiita tuleks, kui ei taha jätta silmakirjaliku moraalijüngriga või lihtsalt lootusetu elupelguri muljet. Rõvetsemisel ja rõvetsemisel on vahe ja see vahe seisneb selles, kas ta on millegi muu teenistuses või esineb ainult enese eksponeerimise eesmärgil. [---] Kõomägi loominguga kontekstis ei leia ma naturalistlikel või üle vindi keeratud stseenidel mingit sügavat küsimust küljes olevat.“ (Tüür 2007: 137)

Teised kriitikud erinevalt Tüürist nii lahvavad ei ole. Peeter Helme ja Mart Juur peavad „Nägu, mis jäi üle“ debüütteosest küll oluliselt nõrgemaks, kuid täielikuks läbikukkumiseks nad seda siiski ei nimeta. Eesti kirjanduse kontekstis on tegemist küll kergemeelse lektüüriaga, arutleb Juur, ometigi on teoses peidus ka sügavam tähendus: „Kõomägi armastab totraid olukordi veelgi jaburamaks ajada. Jutukera veereb ladusalt, sageli kaasneb ladusa lobaga küll ka üksjagu higilõhna ning tühja plõksimist. Teiselt poolt leidub siin tekste, mis ületavad ajaviitekirjanduse tavapärast Kenderi-Rakke taset [---]“ ning teisalt:

„Kõomägi ei loe moraali, ei punnita isiklikest angstidest suurt kunsti destilleerida ega otsi vastust igavikulistele küsimustele, ta jaurab enese ja teiste rõõmuks. Siiski, ühele igavikulisele küsimusele otsitakse vastust siingi. [---] Ja miljonikrooniküsimus kõlab nõnda: mis on nekrofiilia? Kas a) kärbunud kehaosa kirurgiline kõrvaldamine; b) seksuaalne kiindumus surnusse; c) antiikaegne matusepaik või d) tugev surmahirm? Selline asi paneb lugeja tahes-tahmata kaasa mõtlema.“ (Juur 2007: 11)

Veelgi positiivsemalt on meeletatud Kati Murutar, kes kiitis Kõomäge lihtsate, kuid geniaalsete lugude eest. Eriti vaimustunud oli ta kirjaniku oskuslikust ja tabavast keelekasutusest: „äretult kujundlik mõtlemine, ülivaimukad võrdlused, nähtuste ja ihuliikmete koomilise personifitseerimise oskus, paradokside avastamise ja edastamise anne, pila ja filosoofia peenel piirimaal balansseerimise osavus.“ (Murutar 2007: 15) Keegi teine aga Murutari entusiasmi ei jaga, Kadri Tüür on keeleküsimeses hoopis vastupidisel

seisukohal, ta nimetab novellikogu „keeletoimetaja õudusunenäoks“, millel on vähe pistmist mängleva ja geniaalse väljenduslaadiga (Tüür 2007: 138). Seega on kriitikute hinnangud teosele vastukäivad, avaldati nii pahameelt kui ka heakskiitu. Täieliku ebaõnnestumise kõrval tunnustati küll autori andekust ning kerglasele teosele mitteomast mõttekust, kuid üldjoontes oli tegemist esikteosest oluliselt nõrgema novellikoguga.

2.3. „Pagejad“

Kahele novellikogule järgnenud romaan „Pagejad“, mis valiti 2009. aastal parimaks proosaraamatuks, kriitikute seas taaskord positiivset vastuvõttu ei pälvinud. Johanna Ross tõdeb oma arvutuses, et erilist vormimuutust võrreldes novellidega romaanis toimunud ei ole. Kõomägi on romaanižanri reeglitest mööda vaadanud, mistõttu mõjub romaan kriitiku hinnangul pikaks venitatud novellina, millel puudub teravus. (Ross 2007: 9) Rossi mõtetele sekundeerib ka Mihkel Mutt, kelle arvates on romaan keerulise struktuuriga ning „üle konstrueeritud“. Kõomäe elunägemus on Muti hinnangul niigi absurdne ja paradoksaalne, seetõttu manitseb ta autorit liigse müstifikatsiooni eest. (Mutt 2009: 1442–1443) Mõlemad kriitikud on seisukohal, et antud romaaniga Kõomäe kirjutamisanne ja –oskus särama ei lõõnud, kuid täielikuks läbikukkumiseks nad seda samuti ei nimeta.

Mööndusteta laitev on raamatu suhtes Toomas Vint, kellele pakkus raamat kõike muud kui väärt lugemiselamust. Ta avaldab koguni kahetsust, et romaan on valitud aasta proosaraamatu nominendiks: „Ma mõtlesin nukralt, et küllap need inimesed, kes „Pagejad“ nominendiks valisid, ei olnud raamatut lugenud – küllap nad võtsid arvesse kirjastuse reklaamteksti ning Kaarel Kressa ülistust.“ (Vint 2009: 38) Kressa peab romaani tõesti üheks parimaks 2000ndate õhustikku kirjeldatavaks teoseks, mis kujutab realistlikult ja samas ka irooniliselt tarbimisühiskonnast tulenevat väärtuskriisi (Kressa 2009: 12). Paraku aga teised kriitikud Kressaga ei nõustu, Vint nimetab romaani „rõvedaks muinasjutuks“, selle tegelaskujusid üheplaaniisteks ja naiivseteks ning teemakäsitletes ta samuti sarnaselt Rossile midagi uudset ei tähelda (Vint 2009: 38).

Peale kaht novellikogu olid kriitikute ootused esikromaanile kõrged, kuid nende üldise hinnangu kohaselt raamat millegi erilisega silma ei paistnud. Raamatule heidetakse ette liigset keerukust ning allegoorilisust. Võrreldes varasemate lühijuttudega ei ole romaanis toimunud stilistilist ega temaatilist muutust, kuigi seda uue kirjandusžanri käsitlemise puhul eeldati. Samuti tekitab küsitavust, kas romaan on üldse aasta proosaraamatu tiitli vääriline.

2.4. „Hea firma“

Teisele romaanile antud hinnangud on taaskord kahetised, jagub nii pahameelt kui ka heakskiitu. „Tõeliseks lehekeerajaks“ nimetab romaani Peeter Helme, kelle hinnangul on autor oskuslikult ja tabavalt esitanud oma tulevikunägemuse liigtarbimisega kaasnevat küllastumisest (Helme, Peeter 2012: 433). Kui Vahur Afanasjev hindab raamatu lugemisväärsust selle sisukorra järgi⁸, siis Helme jaoks tekitab lugemishasarti pealiiniga mittehaakuvate tegelaskujude (Eva Pruun, Ahmed Madih, Jürgen R Rosenwald) sissetoomine. Õnnestumiseks peab Helme romaani ka seetõttu, et kirjanik on jäänud truuks ainevaldkonnale, mida ta peensusteni tunneb. Selle tulemuseks on ühiskonnakriitiline, Eesti elu ja inimesi kujutav tekst, milles on nii naeru kui ka irooniat. (Helme 2012: 433) Tõsiseid mõttekohti leiab romaanist ka Priit Pullerits, kelle arvates on seal midagi enam kui pelgalt kahe ärimehe ja nende firma lugu: „Vahepalad, mis sellesse lukku on põimitud – ja mis vähemasti alguses tekitavad kimbatust, kuhu autor nendega kokkuvõttes tüürida püüab –, ärgitavad lugedes mõtteid, mis panevad sügavalt meie muutuva elu üle juurdlema“ (Pullerits, Priit 2012: 8).

Kuigi romaani peategelaseks on hoopis salapärase tehisintellekt, kelle vaatepunktist lugu esitatakse, Margus Mihkels selles midagi omapärast ei näe. Tema hinnangul on „Hea firma“ seosetu teos, mis võinuks olla üldistusvõimeline tagasisivaade Eesti äri eripäradele, kuid seda see paraku ei ole. (Mihkels, Margus 2012: 9) Sarnase hoiakuga on ka Leo Luks, kes kiidab küll autorit dialoogide usutavuse ja mõne õnnestunud teravmeelsuse eest, kuid midagi enamat ta romaanis ei näe. Jutustamislaadi poolest on teos pigem följeton, aga mitte romaan, samuti sobinuks selle aines paremini lühijutužanrisse, mida kirjanik oskuslikumalt valdab. (Luks, Leo 2012: 186) Vastupidiselt kahele eelmisele kriitikule, kes teost igati õnnestunuks peavad, on Mihkels ja Luks ühel nõul selles osas, et kirjanik on „Hea firmaga“ astunud oma arengus sammu tagasi. Kuigi autorit tunnustati tabava teemavaliku ning mõtestatud teksti eest, heideti sellele ette kaootilisust ning romaanile sobimatud ainekumid ja väljenduslaadi.

⁸ „Tavaliselt tunneb lugemisväärsuse proosateose ära ainuüksi sisukorra järgi. Armin Kõomäe lühromaani „Hea firma“ sisukord kõlab nagu sürrealistlik luuletus: „must vöö, minu perekond, printsessi blogi, jääkaru hääletab, head viirused, lehvitage kaamerasse, kolhoosnik Gandhi, mis on raha, võid tuleb süüa, Ahmedi kiri, halleluuja, salam aleikum...“ See ennustab head.“ (Afanasjev, Vahur 2012: 12).

2.5. „Minu Mustamäe“

Kõomäe kolmas novellikogu sai väga positiivse vastukaja osaliseks. Indrek Hargla peab „Minu Mustamäed“ nauditavaks lugemiseks ning seda eelkõige autori „mõttetiheduse ja vaimuärksuse“ tõttu. Õnnestunuks peab Hargla teost ka seepärast, et kirjanik on oskuslikult balansseerinud eluläheduse ja fantaasia vahel, tehes seda erilise stiilitundega, millele on raske analoogi leida:

„Ta tarvitab mõnikord nõkse, mida on kasutanud ka Kivirähk ja Heinsaar (reaalsed tegelased sürrealistlikus tegevuses), ent teeb seda eripärase keeletaju ja lausetihedusega [---]. Sotsiaalmütoloogia kujundlikkus lähendaks Kõomäe mõnes mõttes (:)kivisildnikule. Sotsiaalkriitika laias laastus justkui lubaks kõrvutada Kõomäe igasuguse vasakpoolse parastamiskirjandusega (Käsper), ent mängulisus, hea huumor ning grotesk viivad ta sealt kandist vuhinal väga kaugele.“ (Hargla 2013: 1709)

Nendest loetletud tunnustest lähtuvalt liigitavad Hargla ja Sveta Grigorjeva teose **postmodernistlikku** kirjandusvoolu. Grigorjeva, kellele pakkus raamat grotesksete, huumorirohkete ning sotsiaalkriitiliste lugudega meeldivat vaheldust „juba traditsiooniks saanud sisekaemuslik-fenomenoloogilisele distantsidiskursusele Lõuna-Eesti männimetsast“, näeb Kõomäe novelle filmilike, visuaalsete stseenidena, mis võivad teinekord kulmineeruda isegi „lynchiliku sürreaalsusega“ (Grigorjeva 2014: 178-179). Veelgi enam, „groteskiautorile“ kohaselt ei vastuta Kõomägi selle eest, et lugeja kõigest aru saaks, ta lisab **irooniat ja absurdi** kõigesse, mis näib esmapilgul ratsionaalne (Hargla 2013: 1709). Mõlemad arvustajad jõudsid ühisele järeldusele ka selles osas, et Kõomäe teravmeelsused on suunatud meedia poolt loodud kuvandile Eesti ühiskonnast.

Jan Kaus, kes on varem andnud Kõomäe teostele positiivset vastukaja, tõdeb nüüd, et lood on küll lõbusad ja humoorikad, kuid nende üldmulje on seekord nukker: „Lootust tiivustavale homsele ja lohutust raskele tänasele ei maksa neist teostest otsida“ (Kaus 2013: 10). Teatavat resignatsiooni tajub ka Grigorjeva, kuid teda see isiklikult ei häirinud, sest tema arvates on tegemist paratamatusega: „Mida me siin ikka heroiseerime ja õhutame mingit võltspaatos“ (Grigorjeva 2014: 179). Mõnevõrra pealiskaudsem on Peeter Helme hinnang, kuid tunnustav tundub olevat temagi. Mustamäe-romaane on kirjutatud enne ning kirjutatakse kindlasti ka tulevikus, nendib ta, kuid sellise tunnetusega nagu seda on teinud nooruspõlve Mustamäe asumis veetnud Kõomägi, ei ilmu ilmselt mitte kunagi (Helme 2013: 40). Üldistavalt oli kriitikute hinnang teosele heakskiitev. Esile toodi Kõomäe ühiskonnakriitilist hoiakut ja

omapärasest stiili teravmeelsuste esitamisel. Lisaks kinnitatakse, et Kõomägi on „Minu Mustamäe“ kirjutamisel kasutanud võtteid, mis lubavad teose paigutada postmodernistlikusse paradigmasse.

2.6. „Lui Vutoon“

Romaanivõistluse järel oli huvi „Lui Vutooni“ (2015) vastu suur. Lisaks põhjalikele arvustustele oli romaan ära märgitud mitme raamatukogu 2016. aasta laenutuste edetabelis⁹ ning lugejate muljeid leidis ka paljudes kirjandusliku suunitlusega blogides.¹⁰ Kuigi neis antud hinnangud olid pigem vastandlikud, kelle jaoks oli hoomamatu loo mõte ja tähendus, kes kiitis autorit kaasahaaravuse ja mängulisuse eest, siis kultuuriajakirjades ilmunud arvustuste järgi võeti teos vastu üksmeelse entusiasmiga. Kaupo Meiel kiidab „Lui Vutooni“ usutavuse ning maitsekalt esitatud teravmeelsuste eest (Meiel 2015) ning Vahur Afanasjev toob esile õnnestunud karakteriloomet ja –arengut (Afanasjev 2016: 294). Mõlemad kriitikud asetavad romaani tavalisest ellujäämisloost kõrgemale ning seda loos esitatud mõtiskluste ja üldistuste tõttu, mille kese on tarbimisühiskonnal üksikisiku tasandil.

Sotsiaalkriitilisest aspektist lähtuvalt toob Afanasjev „Lui Vutooni“ puhul esile teatavaid paralleele Kaur Kenderi loominguga, „kelle leibkantus on kaubamärkide nimepillamine“ (Afanasjev 2016: 292). Viimast on rakendanud ka Kõomägi, kuid erinevalt Kenderist on tema suhtumine tarbimisühiskonda irooniline, veelgi enam, „lõigud, mis kontekstist välja rebituna liigituksid ropuvõitu õllelauanaljadeks [---], ei mõju labaselt, vaid peategelase tunnete ja olelusvõitluse asjakohase illustratsioonina (Afanasjev 2016: 292). Afanasjevile sekundeerib Peeter Sauter, kes peab Kõomäe suhtumist tarbimisse tema vooruseks – see ei ole armastav ega vihkav, kuid ometigi on ta kirglik tarbimise kirjeldamisel, tehes seda parajalt irooniliselt (Sauter 2015).

⁹ Pärnu raamatukogude ülevaade enim loetavatest raamatutest:
https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=parnupostimees_20160809.2.5.10. (Vaadatud 24.05.2025).

¹⁰ Äramärkimised kirjanduslikes blogides:
<https://blogistaja.wordpress.com/2019/02/20/armin-koomagi-lui-vutoon/>;
<http://kirjanduslikpaevaraamat.blogspot.com/2015/12/armin-koomagi-lui-vutoon-2015.html>;
<https://loterii.blogspot.com/2015/11/armin-koomagi-lui-vutoon-2015.html>;
<http://meeldiblugeda.blogspot.com/2018/03/lui-vutoon-armin-koomagi-2015.html>;
<https://monikaundo.weebly.com/lui-vutoon.html>; (Vaadatud 27.03.2025).

Paavo Matsin tunnistab, et kaubamärkide kirjeldamine on küll groteski oluline element, kuid teda jättis see võrdlemisi ükskõikseks, tema jaoks pälvis suuremat tähelepanu seksuaalsuse ja religioossuse temaatika, mille kohta kirjutab ta nõnda:

„Mõnes mõttes võib nüüdiskultuuri seisukohalt öelda, et Lui tegevus kajastabki tendentsi, mille kohaselt just kaubanduskeskused on religioossed asutused, kuhu inimesed pühapäeviti kirikute asemel suunduvad. [---] Religioon tähendab ju klassikaliselt sidet kellegi või millegagi, sõltuvussuhet. Nii mõjubki ehk paljudele lugejatele Lui omavoliline tegutsemine kaubanduskeskuses blasfeemilise, pühadusteotavana ja kogu teost saab mõtestada kui omal kombel religioosseid teemasid käsitlevat. Peategelane suhtub Lui Vuittoni aksessuaaridesse kui mingitesse erilistesse esemetesse, kadunud kaubandusmaailma reliikviateesse, mida ta igalt poolt kokku kogub. Nii saab Lui koristamisind kaubanduskeskustes hoopis teise ja pühalikuma tähenduse.“ (Matsin 2016: 310).

Kõige rohkem nautis Matsin kirjeldusi protagonististi kummalistest nägemustest, milles domineerib maailmalõpu eelaimdus. Mõnevõrra skeptilisem on Daniel Vaarik, kes heidab ette peategelase Lui Vutooni pealiskaudsust ja primitiivsust. Tema hinnangul on romaan võrreldes varasemate teostega oluliselt süngem. (Vaarik 2015)

„Lui Vutooni“ on Kõomäe senise loominguga üks küpsemaid teoseid – nii stiililt kui ka sisult. Seda kinnitab kriitikute konsensus: romaan on nauditav, tabav ning ajatult kõnetav. Kriitika märgib, et autor on liikunud edasi varasematest teemadest ja katsetustest, samas ei ole ta kaotanud oma tuntud groteski, huumorit ega teravmeelsust. Teose vastuvõtt oli valdavalt positiivne, mis ühtlasi näitas seda, et Kõomägi on kriitikute silmis taas hinnatud.

2.7. „Taevas“

Karl Martin Sinijärv, kes on Kõomäe teosed arvustanud varemgi, kirjeldab romaani mitmekihilise ja mõtlemapaneva teosena, mis kasutab mängulisust ja traagikat ning muuhulgas käsitleb tarbimiskultuuri teemasid. (Sinijärv 2024) Vilja Kiisler kinnitab julgelt, et ootused teose suhtes olid kõrged, sest 20 aasta jooksul, mil Kõomägi on oma loomingut avaldanud, on ta läinud järjest paremaks. Sestap on isegi ootuspärane, et Kiisler seostab „Taevast“ Tammsaare „Põrgupõhja uue vanapaganaga“: „Kui Põrgupõhja Jürka tuli maa peale õndsaks saama, siis Kõomäe peategelane kolis taevasse – ent mitte õndsaks saama. Taevas ei asu mitte paradiis, vaid Maal elu hävitanud privileegeritute viimane pelgupaik. Arturi eksikombel vahetusse läinud seljakotis leidub kolm asja: ühe teise Arturi pass, pool miljonit sularaha ja – Tammsaare „Tõde ja õigus“, eestlasliku eneseteadvuse tüvitekst.“ (Kiisler 2024)

Kiisler peab teost õnnestunuks juba seetõttu, et iga peatükk mõjub viimistletult ja teose struktuur on selgelt paigas. (samas)

Kuigi Emilia Kõivu arvates on teoses palju kunstilist absurdi, ei mõju see häirivalt. (Kõiv 2024) Sarnaselt Sinijärvele leiab ka Kõiv, et tegemist on mitmekihilise teosega, mis liigub kõrgete ja madalate ideede vahel, pakkudes lugejale nii intellektuaalset väljakutset kui ka esteetilist naudingut. (Kõiv 2024) Teos paljastab küll tarbimisühiskonna tühisust ja võimu mehhanisme, aga samas käsitleb ka inimlikke teemasid, milleks on üksindus ja identiteediotsingud. Lisaks kõigele leidub romaanis postmodernislikke jooni: irooniat, paroodiat, pastišši, mis võimaldab tõsiseid teemasid avada läbi huumori ja absurdsuse. (samas)

Retseptsiooni kokkuvõtteks saab öelda, et Armin Kõomäe loomingule on iseloomulik kriitiline hoiak, kus groteski ja huumori kaudu paljastatakse tänapäeva ühiskonna vastuolud, tarbimisühiskonna absurdsus ja indiviidi võõrandumine. Nii „Minu Mustamäe”, „Lui Vutoon” kui ka „Taevas” on näited sellest, kuidas kaasaegne Eesti kirjandus mitte ainult ei peegelda ühiskondlikke nähtusi, vaid asetab need kriitilise vaatluse alla. Kriitikute retseptsioon kinnitab, et Kõomägi suudab ühendada meelelahutusliku vormi ja ühiskonnakriitilise sisu, mis teeb temast tähelepanuvääriva autori Eesti nüüdiskirjanduses.

3. KIRJANDUS JA ÜHISKONNAKRIITIKA

Järgnevas peatükis antakse ülevaade kirjanduse ja ühiskonna seostest, avatakse gümnaasiumi kirjanduse valikkursuse „Kirjandus ja ühiskond” olemust ning luuakse teoreetiline raamistik teemavaldkonda puudutavatest põhimõistetest.

3.1. Valikkursus „Kirjandus ja ühiskond“

Gümnaasiumi kirjanduskursus „Kirjandus ja ühiskond” keskendub kirjanduse ja ühiskonna vastastikustele suhetele, pakkudes õpilastele võimalust analüüsida kirjandusteoseid nende ühiskondlikus, poliitilises ja kultuurilises kontekstis.

Teemade ja tekstide valik on mitmekesine. Kursus uurib kirjandust kui ühiskonna peegeldajat, mis kajastab ajastu ideid, suundumusi ja sotsiaalseid väärtusi. Teosed asetatakse autori eluloo, ajastu poliitiliste olude ja kultuurilise tausta raamistikku. Analüüsitakse 20. ja 21. sajandi mõttevoole – eksistentsialismi, psühhoanalüüsi, postkolonialismi –, mis on mõjutanud modernistlikku kirjandust. Terviklikult käsitletakse vähemalt kolme pikemat proosa- või draamateost ning üht luulekogu eesti autorilt. Lugemisvaras on ära märgitud ka Armin Kõomäe teos „Lui Vutoon”, mille leiab „Kirjandus ja tulevikuühiskonnas” ja „Katastroofkirjanduse” teemablokist. (GRÕK 2023)

Kursuse eesmärk on aidata õpilastel mõista, kuidas kirjandus peegeldab ja mõjutab ühiskondlikke muutusi, konflikte ja väärtushinnanguid. Näiteks uuritakse, kuidas sotsiaalsete olude või poliitiliste ideede mõju kajastub kirjandusteoste temaatikas ja vormis. Samuti käsitletakse kirjanduse rolli ühiskonna kriitika ja identiteedi kujundamisel (Org 2010). Õpilased õpivad tundma üldnimlikke kõlbelisi väärtusi ning arendavad moraalsel mõtlemist. Kursus rõhutab kirjanduse kunstilist väärtust ning õpetab hindama teoste stiili ja keelelisi eripärasid. (samas) Kursuse lõpuks peaksid õpilased suutma loovalt tekste tõlgendada ja seostada neid ühiskondlike probleemidega. Kursus aitab õpilastel näha kirjandust kui olulist vahendit ühiskonna mõistmiseks ning julgustab kriitiliselt mõtlema ühiskonna protsesside üle. (Org 2010)

Seega toetab kursus noorte sotsiaalse pädevuse kujunemist, aidates neil analüüsida mineviku ja tänapäeva probleeme ning mõista inimeste käitumise motiive. Kirjandus pakub sügavat sissevaadet ajalooüldmustrisse ja kultuuriväärtustesse, mis omakorda toetavad ühiskondlike protsesside teadvustamist ja reflekteerimist. Samuti aitab kursus noortel ühiskonna toimemehhanisme paremini mõista.

3.2. Kirjanduse ja ühiskonna seosed

Kirjanduse ja ühiskonna kokkupuutepunktid avalduvad eelkõige selles, kuidas ilukirjandus kajastab, tõlgendab ja vahel ka mõjutab ühiskondlikke muutusi. Kirjanikud ammutavad sageli inspiratsiooni oma ajastu oludest, väärtustest ja probleemidest, mistõttu muutub kirjandus omamoodi ühiskondlikuks peegliks.

Paljud kirjandusteosed on ajalooliste või kultuuriliste teadmiste vahendajad, mis peegeldavad teatud ajaperioodile omaseid tõekspidamisi. Hans-Georg Gadamer, üks 20. sajandi mõjukamaid filosoofe hermeneutika vallas, tõdeb, et kirjandusteos on üks tõetunnetuse vorme (Tool 2009: 421). Kunsti kaudu võib teha järeldusi tegelikkuse kohta, seetõttu on kirjandus ja ühiskond omavahel seotud. Olgu selleks Daniel Defoe „Robinson Crusoe“ (1719), mis peegeldab valgustusaja ideid ja väärtusi läbi peategelase seikluste ja katsumuste ning esitab ajastute ülese küsimuse üksikindiviidi ja ühiskonna vahelisest rollist või Proust, kes avab talle omase detailsusega hääbuva prantsuse aristokraatia sotsiaalseid kihistusi – tõestavad need näited kirjanduse võimet analüüsida ja kujundada sotsiaalseid struktuure.

Kirjandus mängib olulist rolli inimese ja ühiskonna vaheliste suhete mõistmisel. Kirjanikud ja autorid loovad teoseid, mis aitavad lugejatel sügavamalt mõista iseennast, teisi inimesi ja ühiskonna toimimise dünaamikat. Sellele juhib tähelepanu ka eesti kirjandusteadlane Jüri Talvet, kes kinnitab, et ilukirjandusliku teose kujundid, motiivid tõlgendavad ja peegeldavad tegelikkust (Talvet 2005: 103). Talveti öeldut kinnitab ka Rein Veidemanni seisukoht kunstilise kujundi kohta: „[---] see on meid ümbritseva tegelikkuse eriline peegeldusvorm“ (Veidemann 1989: 5). Veelgi enam, kirjandus võib esitada väljakutseid lugeja väärtushinnangutele ja arusaamadele, sundides neid mõtlema kriitiliselt erinevate sotsiaalsete, poliitiliste ja eetiliste küsimuste üle. George Orwelli düstopiline romaan „1984“ (1949) on klassikaline näide teosest, mis kutsub lugejaid kriitiliselt mõtlema autoritaarse režiimi ja isikuvabaduse teemadel või Aleksandr Solženitsõni „Gulagi arhipelaag“ (1973), mis oma

kriitilise hoiakuga nii Nõukogude repressiivse süsteemi kui ka kommunistliku ideoloogia suhtes toob esile nende hävitava mõju üksikisikule ja ühiskonnale tervikuna.

Kirjandus esindab ühiskondlikku reaalsust, sestap on enamik kirjanduse uurimisel esile kerkivaid probleeme ühiskondlikku laadi. Olgu selleks kirjaniku sotsiaalne positsioon, kirjandusteose ühiskondlik sisu või kirjanduse ühiskondlik mõjusus – igal juhul tõstatub küsimus kultuuri integreeritusest ühiskonda, nagu tõdevad kirjandusteoreetikud Rene Wellek ja Austin Warren (Warren & Wellek 2010: 132). Nende arvates aga ei piisa lihtsalt teadmisest, et kirjandus on elu reprodutseerija, oluline on siinjuures hinnata kunstilise pildi ja ühiskondliku reaalsuse vahekorda ning seda, kuidas kirjandus kujutab realistlik või tegelikkust moonutav. (samas, 143) Kunstilise vormi valik määrab, kuidas ühiskondlik reaalsus teoses esitatakse, mõjutades sellega ka teose vastuvõttu.

Viimast aitab hinnata kirjanduskriitika, mis on võtmetähtsusega kirjanduse ja ühiskonna seoste sõnastamisel. Veidemanni järgi on kriitika spetsiifiline diskursuse vorm, mis analüüsib ühiskonna ja kirjanduse vastastikkust mõju. Tema käsitluses on kirjanduskriitika mitte üksnes esteetiline hinnang, vaid ka ühiskondlik kommunikatsioonikanal, mille kaudu manifesteeruvad ja kujunevad väärtushoiakud (Veidemann 2000: 12). Kriitika vahendab autori ja teose, kirjanduse ja lugeja ning kirjanduse ja elu vahelisi suhteid, uurides nii kirjanduses kehastuvaid ideaale kui ka ühiskonnas kehtivaid tõlgenduskoode, mis mõjutavad nende ideaalide mõistmist (Veidemann 2000: 46–47). Veidemanni mõtet aitab laiendada kirjandusteoreetik Marina Grišakova, kelle sõnul on kirjandus oluline kultuuriline ja sotsiaalne nähtus, mitte ainult meelelahutuse või esteetilise naudingu pärast, vaid eelkõige seetõttu, et kirjandus aitab mõista nii iseennast, teisi inimesi kui ka maailma laiemalt:

„Kirjanduslikus ruumis toimub hääle dialoog, kaalumine, vaidlus, vastandumine ja äraleppimine, mis osutub võimalikuks tänu kirjanduse avatusele ning vabadusele piiravatest, väljastpoolt ette antud mõõdupuudest ja kriteeriumidest, nagu objektiivsus täppisteadustes, õigus õigusteaduses, tõe filosoofias. See omadus teeb kirjandusteosest justkui ideaalse ühiskonna mudeli, mis eeldab eri perspektiivide kaalumise võimalust ning soodustab “kommunikatiivse ratsionaalsuse” (Jürgen Habermasi terminoloogias) teket ja arengut.“ (Grišakova 2017: 29)

Kirjandus on üks olulisemaid vahendeid ühiskonna toimemehhanismide mõistmisel. Selle funktsioon kultuurilise ja sotsiaalse institutsioonina on pakkuda uusi vaatenurki inimkogemuse mitmekesisusele.

3.3. Ühiskonnakriitika kirjanduse kontekstis

Kirjanduse kaudu esitatud ühiskonnakriitika aitab kujundada kriitilist mõtlemist, avada uusi perspektiive ühiskondlike probleemide osas, reflekteerida kehtivate normide üle või kutsuda üles muutusteks. Seega on ühiskonnakriitika oluline vahend nii kirjanduse kui ka ühiskonna mõistmiseks. See tõstab esile sotsiaalseid dilemmasid ning pakub võimalusi nende üle arutlemiseks ja lahenduste leidmiseks.

Ühiskonnakriitika on kirjanduses ja kirjandusteaduses käsitletav mõiste, mis viitab kirjandusteostele, mis seavad kahtluse alla ühiskondlikke olusid, norme ja väärtusi. Kirjandusteadlased seletavad seda mitmel viisil, tuginedes erinevatele teoreetilistele lähenemistele. Sotsioloogilise kriitika pooldaja Kenneth Burke näeb kirjandust kui „strateegilist nimetust“, mis aitab lugejal paremini mõista ja kontrollida ühiskondlikke protsesse. Kirjandus peegeldab ühiskonna struktuure ja probleeme ning võib pakkuda lahendusi või uusi vaatenurki. (Burke 1969: 81)

Burke'i käsitlust laiendavad Theodor Adorno ja Frankfurdi koolkond, kes rõhutavad kriitilise teooria kaudu kultuuri rolli ühiskonna võimustruktuuride paljastamisel ja kriitikas, eriti kapitalismi ja ideoloogia kontekstis. Nende lähenemine on tihedalt seotud kultuurikriitikaga. Adorno järgi on meelelahutuse ülesanne pakkuda inimestele kiiret, lihtsat ja lõbusat ajaveetmisvõimalust. Inimesed saavad küll tööst puhata, kuid selle negatiivne ilming on see, et kultuur muutub lihtsustatud odavaks masstoodanguks. Kultuur lakkab olemast sõltumatu eneseväljenduse allikas ning muutub osaks kapitalistlikust süsteemist, mille eesmärk on kasumit teenida. Veelgi enam, „massitarbimist produtseeriva kultuuritööstuse efektiivsus seisneb selles, et ta tühistab vähimagi mõtte, justkui võiks eksisteerida mingigi alternatiiv olemasolevale asjade korrale: meelelahutuse pakutav mõnu on loobumine „vastupanu viimsetest riisemetest“, vabanemine „mõtlemisest ja eitusest.““ (Lipping 2009: 558) Seega meelelahutusena pakutav kultuur teenib kapitalismi huve, muutes seeläbi inimesed kuulekateks tarbijateks, kes on kaotanud kriitilise mõtlemise ja individuaalsuse.

Michel Foucault' diskursuse ja võimu analüüsid on samuti olulised, kui uurida, kuidas kirjandus ja retoorika osalevad võimu praktikates ja ühiskondlike normide kujundamises. Foucault' järgi on diskursus võimu teostamise viis, mis määrab, mida ühiskonnas peetakse tõseks, normatiivseks või aktsepteeritavaks. (Viik 2009: 758) Näiteks kui teos kritiseerib tarbimisühiskonda, võib Foucault' järgi analüüsida, kuidas see diskursus lammutab

kapitalistlikke väärtusi võib toob esile alternatiivseid tähendusi. Lisaks sellele aitab Foucault' analüüs autorist („Mis on autor?“) kui diskursiivsest konstruktsioonist või printsiibist mõista, kuidas osalevad kirjanikud ühiskondlike objektide kujundamises (Viik 2009: 765). Foucault' diskursus võimaldab seega analüüsida nii teksti kui konteksti kriitiliselt. Selle abil saab näidata, kuidas kirjandus kujundab või lammutab ühiskondlikke norme. Kui rakendada Foucault' teooriat kirjandusanalüüsis, siis saab „Lui Vutoonis“ vaadelda, kuidas ostukeskuse kujutamine sümboliseerib simulatsiooni ja tühjade väärtuste domineerimist.

3.4. Postmodernne ühiskonnakriitika

Postmodernism on tihedalt seotud ühiskonnakriitikaga, kuna see tõstatab küsimusi ühiskonna, väärtuste ja tõdede suhtelisuse kohta, seades kahtluse alla traditsioonilised arusaamad ja kindlad normid. Janek Kraavi läheneb postmodernismile laiemas kultuurilises ja teoreetilises kontekstis, pidades seda rohkem kaasaegse kultuuri ja mõtlemise keerukaks väljenduseks kui otseseks ühiskonnakriitika vormiks. Kraavi arvates ei ole postmodernism üks kindel loomismeetod, vaid pigem mitmekesiste loominguliste ja teoreetiliste vastuste kogum, millel on võimalik kriitiliselt käsitleda massi- ja tarbimiskultuuri nähtusi. (Kraavi 2005)

Frederic Jameson, üks olulisemaid postmodernismi uurijaid, seostas postmodernismi tarbimisühiskonna ja hiliskapitalismi tõusuga. Jamesoni järgi on postmodernne ühiskond olemuslikult tarbimisühiskond, mille kese on tarbimisel ja esteetilisel kogemusel. (Jameson 1997) Tarbimiskultuur on üks postmodernismi peamisi väljendusvorme, kuna see peegeldab postmodernistlikku maailmavaadet, kus kultuurilised väärtused on tihedalt seotud massiliselt toodetud kaupade, brändide ja elustiiliga. Samal ajal pakub postmodernism ka kriitilist vaadet nende nähtuste üle, osutades, kuidas massikultuur ja kaubanduslikud väärtused on muutunud ühiskonnas määravaks jõuks. (samas)

Postmodernse tarbimiskultuuri kriitika võtmeisikuid Jean Baudrillard näeb tarbimises mitte pelgalt vajaduste rahuldamist, vaid kui sümbolite ja märkide kaudu toimuvat tegevust. Postmodernne tarbimine on Baudrillard'i järgi seotud hüperreaalsuse, simulatsiooni ja märkide vahetusega, jättes kõrvale traditsioonilise tootmise: „Tarbeeseme (teksad) asemel müüakse imidžit (Calvin Klein) kui sümboolset väärtust, mis ei põhine eseme tootmiskuludel, vaid lummusel, mille on tekitanud näiteks reklaam.“ (Lopp 2009: 678) Mike Featherstone sõnul kasutades mõistet „tarbimiskultuur“ rõhutatakse, et kaubandus ja selle struktureerimise põhimõtted on tänapäeva ühiskonna mõistmisel kesksel kohal. (Featherstone 2007: 82) Oma

teoses „Consumer culture and Postmodernism” toob Featherstone välja ka mitu tarbimisühiskonna tunnust, millest üks on linnastruktuuri ja inimeste igapäevaelu estetiseerumine. See tähendab, et linnaruum peab lisaks funktsionaalsusele ka hästi välja nägema ja mõjuma. Teiseks, kaubanduskeskus kui tarbimis- ja vaba aja veetmise enklaav on muutunud keskeks sümbolväärtuseks postmodernistlikus ühiskonnas. Kolmandaks nimetab Featherstone identiteedi hägustumist, mis on tingitud masstarbimisest ja -tootmisest (Featherstone 2007: 107).

Seega on postmodernismi teooria sobiv ja tõhus raamistik ühiskonnakriitika, eriti tarbimisühiskonna teemade analüüsimiseks. Postmodernism aitab mõista, kuidas kirjandus kasutab irooniat, paroodiat ja fragmentaarsust, et kritiseerida tarbimisühiskonna nähtusi ning paljastada selle simulatiivset ja pealiskaudset olemust.

4. „LUI VUTOON“ ÜHISKONNAKRITILISE TEOSENA

Järgnevalt esitatakse romaani lühikokkuvõte ning analüüsitakse teost ühiskonnakriitiliselt vaatepunktist. Lähemalt pööratakse tähelepanu brändide ja tarbimise kujutamisele teoses ning uuritakse, mil moel kritiseerib Kõomägi tarbimisühiskonda.

4.1. Ülevaade romaanist „Lui Vutoon“

Armin Kõomäe „Lui Vutoon“ on päevikuvormis romaan inимtühjast maailmast. Teos esitab äsja majanduskooli lõpetanud noormehe Lui Vutooni päeviku, kelle elu muutub päeval, mil ta läheb pahaaimamatult Ülemiste keskusesse tööintervjuule, kuid kohale jõudes ei leia ta eest ühtegi inimest. Kui Lui Vutoon avastab, et maailm on ühtäkki seisma jäänud, peale tema ei eksisteeri ühtegi teist inimest ega imetajat, otsustab ta Ülemiste keskusesse kolida ning sellest päevast tema kirjapanekud algavadki.

Lui Vutooni igapäevaelu kulgeb üksluiselt – ta tarbib alkoholi, vestleb täispuhutava nuku Kimiga ning muudab keskuse reklaamplakateid ironilisteks loosungiteks, mis peegeldavad tarbimisühiskonna absurdsust. Noormees üritab leida elu mõtet tarbimiskultuse sümboliks saanud ostukeskuses, kus kõik on tasuta ja piiranguteta saadaval. Noormehe püüdlused leida õnne ja rahulolu läbi kaubanduskeskuses pakutava osutub aga keerulisemaks, kui esmaspilgul tundus, ja see valmistab peategelasele nõrdimust.

Just sel hetkel, kui elamine kaubanduskeskuses muutub protagonististi jaoks talumatuks, selgub, et maailmas eksisteerib veel peale tema naisterahvas nimega Kim Lõuna-Koreast, kellest kujuneb Lui ainus vestluspartner, kellega koos arutatakse telefoni teel maailmas valitseva apokalüptilise olukorra üle. Kui Kim otsustab Lui juurde Eesti tulla, tekib noormehel hirm, kuidas suhestuda tõelise lihast ja luust inimesega, kui senini on tema vestluspartneriks olnud kummist nukk:

“Mida ta tahab? Lõppu üksindusele? Kes suudab üksi viis kuud hakkama saada, peaks suutma seda ka viiskümmend aastat. Milleks riskida veel ühe kehaga, mida juhivad tahtmised, tujud ja arusaamised, mis ei pruugi sinu omadega absoluutselt ühte langeda. [...] Või tuli ta seemnete järele, millele on kuldsete tähtedega graveeritud LV initsiaalid, et pista see enda sisse idanema ja kanda hoolt vana testamendi vastuvaidlemist mittesalliva korralduse eest. Saagu teid... no kui palju sii?” (Kõomägi 2015: 276)¹¹.

¹¹ Viited teosele on antud edaspidi vaid leheküljenumbriega.

Loo lõpp jääb siiski üsna lahtiseks. Olgugi et tarbimisühiskonna küllus ei paku Lui Vutoonile enam rahuldust ning ta igatseb inimliku läheduse järele, ei anna autor päris selget vastust, kas peategelane valib pärisinimese või elutu objekti Kimi. Selgusetuks jääb ka see, milline on protagonistide enda saatus:

„Aitab küll. Keeran päevatööd lõpetavale päikesele selja. Minu ees lamab vari, pikk, ja tume, virtuaalne monument viimasele inimesele. Võitlen sooviga graveerida sellesse oma nimi: Lui Vutoon. Ent kahtlus selle mõttekuses jääb peale ning ma lepin saatusega jääda tundmatuks kirjavigadega koopiaks. Sõnadeta maailm on liiga kaua pidanud ootama. Aga tal on ookeani kannatus. [---] Kohe, kohe. Laske viimane lause kirja panna. See planeet on nüüd teie, meeldivat kasutamist.“ (Lk 286)

Teose viimane lause on aga eriti sümbolne, peegeldades irooniliselt tarbimisühiskonna mentaliteeti, kus kõik on kasutamiseks saadaval. Teisalt võib see olla ka mõtlemapanev hoiatus lugejatele tõstatamaks küsimuse, kas me ikka kasutame oma planeeti targalt või raiskame hooletult meie kätte usaldatud ressursse.

4.1.1 Stiil ja keelekasutus

Romaani stiil ja keelekasutus on omanäoline ja tihedalt seotud teose apokalüptilise ja postmodernse temaatikaga. Autori keelekasutus on minimalistlik, otsekohene ja täis irooniat, millele viitab ainuüksi peategelase nimevalik, kuid seda peegeldab ka Lui Vutooni kui „viimase ellujääja“ isiklik vaatenurk inimtühjale maailmale.

Kuna teose sündmustik on esitatud mina-tegelase perspektiivi kaudu, siis on selgelt tajuda kontrasti peategelase pealiskaudse maailmataju ja tema sisemise tühjuse vahel, mis väljendub läbi humoorikate, kuid samas nukrate kirjelduste: „Järgmised viis tuhat aastat voolab ajajõgi, kandes oma vaiksetes voogudes inimprogressi peegeldusi merre, kus need tormituulte ulgudes pisikesteks tükikesteks rebitakse. Seda miljonipikslit puslet ei pane keegi enam kunagi kokku. Isegi üllatunud taevaisa on oma pähe särava augu kratsinud. Löönud käega, vaatab ta nüüd teise suunda, mille nime jaoks pole veel tähtigi leiutatud.“ (lk 122–123)

Kõomägi balansseerib oma keelekasutusega madalstiili ja kõrgstiili vahel, mistõttu võib kohatine vulgaarsus asendada juba järgmisel hetkel leebema ja poeetilisema sõnavalikuga, nagu järgmises tekstikatkendis: „[---] Kurat. No sitta teiega. Kui te ei saa kohe ilma selleta, kes iganes see siis ka pole, siis las läheb sinna jämesoolde. [---] Aga teile, mu armas õnn, lubage mul avada oma süda. [---] Istume õnnega kahekesi minu südames ja ajame mõnusasti juttu. Kurdan kehva ilma ja üksinduse üle. Õnn lohutab, et kevad pole enam kaugel.“ (lk 269)

Tekstist ei puudu ka naturalismile omased graafilised ja otsekohesed kirjeldused, nagu: „[---] Ma olen 70 kilogrammi lahtilõikamata liha ja tükeldamata konte, soolikaid ja karvu, küüsi ja hambaid. Ja mingeid vedelikke, nagu veri ja lümf ja maohape ja uriin ja sperma. Ja vedel sitt [...]“ (lk 268–269), mis ühtlasi viitavad peategelase materialistlikule ja kehakesksele maailmatajule. Selline provokatiivne võte võib lugejale mõjuda šokeeriva elemendina, kuid ühtlasi võimaldab see ebamugavate tõdede esile toomist.

Üldiselt on autori stiil mitmekesine. Ta kasutab erisuguseid võtteid kontrastide loomiseks, kasvõi inimese välise keha ja tema sisemise olemuse vahel. Keelekasutus kombineerib argikeele ja sümbolistliku väljenduslaadi, mis toob ühest küljest esile peategelase kurba üksindust, kuid samas talle omast iroonilist hoiakut tarbimisühiskonna suhtes.

4.2. Ühiskonnakriitika romaanis

Autor kajastab oma romaanis sümbolistlikult mitmeid tänapäeva maailma puudutavaid teemasid, olgu nendeks identiteediküsimused, tarbimiskultuur või ühiskondlikud ootused – kõik need joonistuvad välja läbi peategelase, kes on jäetud üksinda maailma, mis on asjade ja tarbimise päralt.

4.2.1. Identiteet

Identiteediküsimused ilmnevad läbi peategelase isiku ja tema eksistentsiaalse kriisi. Tema identiteet on tugevalt seotud tarbimisühiskonna ja brändikultusega. Lui püüab oma nimega mängides (Vutt asemel võtab endale nimeks Vutoon) luua endast paremat kuvandit ja eneseväärtust, mis on seotud luksuskaubamärgiga *Louis Vuitton*. Kuna Lui on maailmas üksi, puudub tal võimalus suhelda teiste inimestega ning seeläbi oma identiteeti kujundada ja kinnistada. Kumminukk Kim, kes on Lui ainus kaaslane, sümboliseerib noormehe võimetust luua inimsuhteid ja seeläbi minetab ta ka ise inimliku mõõtme. Ta on kaotanud sideme sügavamate väärtustega ning jäänud kinni asjade maailma. Lui Vutooni tegevusi ei juhi kõrged eksistentsialistlikud eesmärgid, vaid pigem igavus ja praktilised vajadused. Ta mõtiskleb selle üle nõnda: „Aga mis on eesmärk? Mis on töö eesmärk? Luua? Midagi, mis inimeste elu parandaks, nende kannatusi pisendaks? Kuid minu töö... Loon ma midagi? Ei. Ma ei loo mitte midagi, ma likvideerin.“ (lk 107) Lui kõrge töömoraal avaldub näiteks siis, kui ta avastab, et kogu „heaolukeskus“ on halba lõhna ja riknevat kaupa täis, siis asub ta seda kõike likvideerima, sest muud valikut ei ole. See näitab, et tema tegevused on ajendatud

eelkõige praktilistest vajadustest, mitte soovist luua midagi püsivat ja tähenduslikku: „Ei ole midagi moodsamat võidelda üksinduse ning und ja rahu röövivate mõtetega kui lihtne praktiline tegevus“ (lk 181).

4.2.2. Ühiskondlikud ootused

Kõomägi on kujutanud peategelast kui tüüpilist moodsat inimest, kelle soov on vastata ühiskonna ootustele olla moekas ja edukas. Situatsiooni absurdsus ilmneb faktis, et Lui püüab neid ootuseid täita ka siis, kui ta on üksi. Seega survestab ühiskond eneseimetlemisele ja tarbimisele olenemata selle mõttekusest ja tähenduslikkusest. (Hallimäe 2015) Lui Vutoonist saab passiivne kohaneja, kes ei üritagi aktiivselt nende ootuste vastu võidelda. Ühtlasi toob romaan esile, kuidas kõrged nõudmised üksikisikutele võivad viia üksinduse ja võõrandumiseni.

Romaanis ilmneb urbanistlik paradoks: inimene võib olla üksi ka kõige rahvarohkemas linnas. Kaasaegne linnakeskkond ja tarbimisühiskond loovad illusiooni ühendusest, kuid tegelikult süvendavad hoopis üksindust ja psüühilist võõrandumist (Sauter 2015). „Lui Vutoon” uurib lähemalt, milline on üksinduse mõju inimese psüühikale ning seda eriti siis, kui inimlik kontakt kaob ning alles jäävad vaid materiaalsed väärtused. Romaan näitlikustab, kuidas tarbimisühiskonna väärtused ja brändikultus ei suuda asendada inimlikku kontakti. Lui Vutoon tunnistab oma päeviku sissekandes 11. augustil, kui on keskuses elanud enam kui kaks kuud, et materiaalsed väärtused võivad küll toimida üksinduse kompensatsioonina, kuid samal ajal süvendavad tühjustunnet: „Korraga valdas mind totaalne üksildustunne. Ma olen hüljatud, maha jäetud, välja tõrjutud. Imelik, et nii valusalt kriipivalt tundsin seda alles nüüd. Kas võis olla, et masendusse langemast olid mind hoidnud salajane lootus, et kusagil ikka veel tiksubad tähtsad valgusfoorid, sahisevad endiselt lootusrikkad eskalaatorid?“ (lk 93) ning paar kuud hiljem, 11. oktoobri sissekandes: „Üksindus on nii tappev, et olen üha enam hakanud kahtlema reaalsuses. [--] See kõik oli nii põnev, [---] aga ma tahaks välja saada. Kasvõi korraks. Rääkida emaga, küsida, kuidas tal maal sõbranna juures läheb, helistada mõnele sõbrale ning minna ja lüüa rulapargis surnuks mõned mõnusad tunnid.“ (lk 176)

4.2.3 Tarbimiskultuuri kriitika

„Lui Vutooni“ tarbimiskultuuri kriitika seisneb selles, et see kujutab tarbimisühiskonna absurdsust, üksindust ja inimväärkuse kaotust maailmas, kus kõik on muutunud kaubaks, sealhulgas inimesed. Kummist nukk, kellega Lui Vutoon aega veedab, ei ole muud kui

tarbimisobjekt, kellest saab vajadusel kerge vaevaga vabaneda, samal ajal kui inimsuhted on keerulised ja koormavad.

Peategelase Lui Vutooni elu keskseks elemendiks on ostukeskus, kus kõik eluks vajalik on olemas. Oma igapäevase toidu, riided ja muud eluks vajalikud tarbeesemed saab ta kätte poeriulitelt. Peategelase ainus mure on see, millise kaubamärgi tooteid valida, sest bränd ja kuvand on tema jaoks olulisemad kui toote praktiline väärtus, olgu selleks siis ülikonna valik: „Tänane valik on Hugo Boss. Pealaest jalatallani, aluspesust ülikonnani. [---] Lips, mansetid, pika ninaga läikivad kingad, kindlasti lõhnaõli. Surun igaks juhuks taskusse ka päikesesprillid“ (lk 104) või sootuks midagi argisemat: „Riietusin vastavalt juhistele: adi dressid, nokamüts, kalamehe säärrikud, kilekas igaks juhuks (Adidas loomulikult – stiiliga vääratamine võib kätte maksta) [---]“ (lk 138). Mida iganes peategelane päeva jooksul ette ei võta, oluline on leida endale riietus, mis rõhutaks tema kaubanduslikku välimust.

Ostukeskus on Lui Vutooni maailm ja tarbimine tema igapäevane tegevus, mis annab tema päevadele tähenduslikkust ning elule mõtte. Noormees tõdeb, et kaubanduskeskus sisaldab endas kõike, millest ta on varasemalt puudust tundnud:

„Milleks sa siia Ülemiste keskusesse tulid? Et tööd saada. Said? Said. Milleks sulle tööd vaja oli? Et ümbritseda end vajalike asjadega. Asjad said? Said. Milleks sulle asjad? Et tunda end teistega vähemalt võrdselt, inimväärselt, näha hea välja, olla atraktiivne valikuvõimalus vastassugupoole parimatele esindajatele. Naise said? Said. Kõik on hästi, Lui. Sa oled saanud kõik, mis tahtsid.“ (lk 106)

Autor kasutab selles katkendis irooniat, et näidata, kuidas Lui püüab endale ja tulevasele tööandjale tõestada, et ta on saavutanud kõik, mida ühiskond edukaks eluks vajalikuks peab. Samas jääb kõlama küsimus, kas see kõik on tegelikult piisav ja tõeline. Lui sisemine monoloog innustab teda jätkuvalt pingutama ja enda lojaalsust tööandjale tõestama, kuigi ta on endast juba küllalt andnud: „Pinguta edasi, näita ennast parimast küljest. Su neljakuuline katseaeg lõpeb alles novembri alguses. Selline on seadus.“ (samas) Lui Vutooni ühekõne tõestab, et isegi kui näiliselt on kõik ühiskondlikud ootused täidetud, ei kindlusta see aktsepteerimist.

Lui tunneb, et tema õlul on kogu vastutus hüljatud maailma pärast, „hoolitseda selle korrashoiu ja säilimise nagu hoiule antud kodulooma eest“ (lk 26). Ta leiab endale rakendust mitmel moel, osalt selleks, et kompenseerida või õigustada ostukeskuses elamist, teisalt aga on tema igapäevane töö tingitud elementaarsest vajadusest näiteks vee ja elektri järele. Oma kohustustesse suhtub ta täie tõsidusega ka siis, kui tema rutiinne päevaülesanne on jäätmete

sorteerimine, tualeti desinfitseerimine või oma hügieeni toimingute planeerimine, mis on korraga osutunud väljakutseks, seda eriti inimese jaoks, kes muidu hügieeni väga armastab: „Planeerimine on sama, mis puude lõhkumine, ainult et käte asemel peaga. [---] Niisiis ei mul enam mugavusi(olgu taevas kiidetud), kraanid on kuivad, pesta ei saa. Ka peldikud ei funka.“ (lk 102) Sellisel moel imiteerib Lui Vutoon rutiinseid tööpäevi, mis algavad hommikuste toimetustega ning lõppevad väsimuse ja kurnatusega, justkui oleks tal endiselt roll ja vastutus ühiskonna ees. Isegi inimtühjas maailmas jätkab ta töökohustuste täitmist, sest just see annab tema päevadele struktuuri ja mõtestatuse. Tema igapäevased ülesanded ei ole pelgalt ellujäämise küsimus, vaid ka viis säilitada inimlik väärikus ja usk, et tema tegemistel on mingigi tähendus.

Oma päevatööde kõrval jääb Luil aega maailma korralduse ja enda olukorra üle filosoferida. Tema sarkastilises toonis tähelepanekud puudutavad hiliskapitalistlikku tarbimisühiskonda ning selle mõju üksikisikule. Vahel tunneb ta, et oleks valmis oma saatuse ükskõik mille vastu vahetama, et pääseda üksindusest ja teadmatuses. Samas valdab teda kahtlus, et tema praegune olukord on justkui üks lõputu katse, mida jälgib kuskil peidus olev Ülemiste keskuse tegevjuht (lk 194) ning mis tuleb lõpuni mängida, et tagada tunnustust ja heaks kiitu. Selline ambivalentne, kahevahelolek sunnib peategelast küsima, millised mõtted valdaksid teda siis, kui ta oleks avastanud end maailmast, „kus pole inimestest tühjaks jäänud kohta“ (lk 270). Ta jõuab järeldusele, et paradoksaalsel moel puudub ühiskonnas, kus on küll palju suhtlemist ja füüsilist lähedust, sisuline inimlik side, mis looks kuuluvus- ja turvatunnet: „Neile vähestele, kes ellu jäävad, koosneb maailm tammuvatest jalgadest, millest tuleb ellujäämiseks eemale hoida“ (lk 270).

Ka reklaamtekstide kaudu, mis peategelast kui endist turundusjuhti ümbritsevad, peegeldub kriitiline, kuid vaimukas hoiak tarbimiskultuuri suhtes: NÜÜD KÕIK ILMA RAHATA! VÕTA PALJU TAHAD! VÕTA VEEL! TASUTA KOJUTARNED KONTINENDI ULATUSES! (lk 58). Need loosungid on lisaks kaubanduslikele sõnumitele ka emotsionaalsed peibutised, mis loovad illusiooni küllusest, vabadusest ja õnnest, millest inimesed muidu puudust tunnevad. Lui Vutoon hindab kõike enda ümber turundusjuhi perspektiivist, mistõttu on mõistetav, et kõik omandab seeläbi kaubanduslikud mõõtmed. „Müüa vähekasutatud planeet hingematvate vaadetega Päikesele ja Kuule. Täissisustusm kõik lisad, kehtiv tehasegarantii vähemalt neli miljardit aastat.“ (lk 194) – on sarkastiline viide tarbimiskultuurile, mis propageerib pidevat tarbimist ja materiaalselt küllust ning heidab

kõrvale inimlikud väärtused. „Idüll puruneb nagu põrandale kukkunud kanamuna. Inimesed võivad olla nii tundetud ja igavad. Mida teavad nad kirest ja kiindumusest. Mitte persetki. Nad teavad, kuidas tehaseid ja kaubanduskeskuseid ehitada. Teavad, kuidas kunstlikku viljastamist ja aborti teha. Aga armastus käib neil selgelt üle jõu. Suurte raisatud ajudega väikesed imetajad.“ (lk 272) Peategelane jõuab teose edenedes tõdemuseni, et aineiline vara ei tähenda midagi inimlike tunnete kõrval.

5. ÜLESANDEID ÜHISKONNAKRIITIKA KÄSITLEMISEKS

Nüüdisaegne kirjandusõpetus on tekstikeskne ning „Kirjandus ja ühiskond“ kursust õpetades tuleks tähelepanu pöörata õpilasele kui teksti vastuvõtjale, sest üks kirjanduslik tekst avaneb dialoogis lugejaga. Kirjandus mõjutab noore lugeja maailmavaadet, väärtusi ja käitumist ning täidab ühiskondlikku rolli, sestap tuleks ka kursuse jooksul julgustada õpilasi kujundama oma arvamust, seisukohti ja väärtushoiakuid, seda eriti siis, kui teos käsitleb mitmesuguseid ühiskondlikke probleeme ja mõtteviise. (GRÕK Lisa 1 „Keel ja kirjandus“ 2023)

Ülesanded on koostatud aktiivõppe põhimõttest (*active learning*) lähtuvalt, mis märgib õppimisviisi, kus õpilased osalevad aktiivselt õppimisprotsessis. Õpilased mõtlevad, arutlevad, loovad, lahendavad probleeme ja teevad koostööd, mitte ei võta infot vastu passiivsete kuulajatena. (Salumaa & Talvik, 2010) Aktiivõppe rõhutab iseseisvat mõtlemist, kogemuslikku õppimist ja teadmiste praktilist rakendamist. See hõlmab näiteks rühmatöid, arutelusid, probleemülesandeid ja loovtöid. Selliste meetodite abil on võimalik arendada tõlgendamis- ja argumenteerimisoskust, mis on keele- ja kirjandusõpetuses võtmetähtsusega oskused.

Ülesanded on koostatud selliselt, et need toetuksid õpilase kogemusele, seostaksid uue info õpilase enda isiklike teadmistega, õpetaksid mõtlema eri tasanditel ja õpetaksid küsima. Ennekõike on ülesanded loodud selleks, et õpilasi olulistel sotsiaalsetel teemadel mõtlema ja analüüsima õhutada ning pakkuda õpetajatele ideid kirjandustundide planeerimiseks. Ülesannetel ei ole õigeid vastuseid, sestap ei kuulu materjalide hulka vastusevariant. Harjutuste ja ülesannete välja mõtlemisel on inspiratsiooniks kasutatud Siri Põllu koostatud abimaterjal õpetajale „Eesti kirjanduse töövihik gümnaasiumiõpilastele. Kommentaarid“ (2000). See annab ülevaate erinevatest ülesannete tüüpidest, mis võimaldavad kirjandusteose seostamist nüüdisaegsete probleemidega (Põllu 2000).

Järgnevalt esitatakse mitmeid variante, kuidas saab kirjandusteosele läheneda. Ülesandeid ei pea õpilastega läbi tegema nende esitamise järjekorras, vaid ennekõike tuleks lähtuda ainetunni fookusest, ajalistest raamidest ja õpilaste akadeemilisest võimetest. Ülesandeid saab lahendada individuaalselt ja kollektiivselt, koolis või kodus eeltööna.

5.1. Ülesandeid teose teema, sõnumi ja tegelase mõistmiseks

Esmsalt võiksid õpilased kirja panna oma lugemismulje põhjal kolm asja teosest: esiteks, mis huvi pakkus, teiseks, mille üle mõtlema hakkasid ja kolmandaks, mis teose juures tekitas küsimusi. Oma väljakirjutisi tuleks kindlasti kommenteerida, jagada enda arvamusi naabriga ja lisada ka kaaslaste mõtteid. Ülesanne õhutab diskussiooni, interaktiivset lugemist, julgustab kirjutama ja argumenteerimist (väite tõestus) (Põllu 2000: 22).

Järgmisena võiks lähemalt vaadelda loo peategelast Lui Vutooni ning koostada tema CV. Siri Põllu soovitab oma töövihikus esmalt õpilastega tutvastada, millised osad võiksid CV-s olla. Tavaliselt on selles järgmine info: nimi, sünniaeg, elukoht, haridus, töökoht, muu informatsioon, mis hõlmab huvisid, keeleoskust ja muid oskusi, isiksuse tugevusi ja nõrkusi. Kirjandusliku tegelase elulookirjelduse koostamisel ei pea järgima ametliku CV koostamise põhimõtteid. Selline ülesanne võimaldab taas võrrelda ja vastandada teavet, õhutab diskussiooni ja sõnavaratööd. (Põllu 2000: 48)

Kolmandaks ülesandeks sobib „jälitusintervjuu“, mis on samuti diskussiooni, võrdlemise ja vastandamise suunitlusega. Ülesanne suunab õpilasi arutlema teose üle ja võrdlema enda teadmisi teiste õpilaste teadmistega. Intervjuu küsimused oleksid järgmised: mis on teose teema; millised on peamised probleemid ja kesksemad sündmused ja mis on teose sõnum. Vastuseid kirjutades tuleks eelistada märksõnu ja arutlustes peaksid õpilased tooma teosest näiteid.

5.2. Ülesandeid tarbimisühiskonna kohta

Kuna teos „Lui Vutoon“ julgustab lugejaid mõtlema sügavamalt ühiskondlike struktuuride ja väärtuste üle ning pakub sissevaadet 21. sajandi tarbimisühiskonna pahupoolele, võiks sellest lähtuvalt järgmine ülesanne teose läbilugemise järel võimaldada õpilastel mõtiskleda, millised on nende enda kogemused ja vaated tarbimisühiskonnale, kas nad leiavad paralleele, sarnasusi ja erinevusi, peategelase ja enda elu vahel. Seda saab teha nii suulise arutelu vormis kui ka graafiliselt, näiteks Venni diagrammi abil. Teos peaks kindlasti võimaldama mitme ühisjoone või ka erinevuse leidmist. Kindlasti võiks selle ülesande käigus tuua konkreetseid näiteid teosest: „Nuusutasin särki, mille olin eile *Calvin Kleini* poest võtnud. Halb. Rebisin seljast ja heitsin prügiurni. Loputasin kaenlaaluseid, silusin juukseid ja lahkusin. Sõitsin eskalaatoriga alla. Ideaal Kosmeetikas avasin *Burberry* uue deodorandi ja määrisin kuhu vaja. Värske

T-särgi sain *Esprit*'st. Läksin *Skechers*isse ja istusin riulite ette maha. Võtsin tossud jalast, nuusutasin. Paha. Ma võtan nüüd siit iga päev uued. Iga jumala päev. Fakt.“ (lk 8).

Oluline on siin mõelda ka loo moraali peale, matkides kuulsate ja rikaste elu, mõistab peategelane Lui Vutoon loo lõpus, et selline priiskav ja pillav elu ei paku tegelikult mingisugust naudikut ega rahuldust. Loo lõpus jõuab Lui tagasi oma juurte ja tõelise minani, loobudes oma kunstlikust identiteedist ja eluviisist. Ta mõistab, et tõelised väärtused ja õnn tulevad sisemisest rahust ja siirast elust, mitte välistest atribuutidest. See lõpp rõhutab teose keskset sõnumit tarbimiskultuuri ja identiteedi otsingu kohta.

5.3. Väite sisu mõistmine

Kindlasti tasub õpilastega pöörata tähelepanu romaani kohta käivale kriitikale. Paavo Matsini mõttearenduse jätkuks „kaubanduskeskused on religioossed asutused” võib õpilastele anda mõtisklemiseks ka ühe Jaan Kaplinski tsitaadi 2005. aastast: „Tootmine, müümine ja ostmine on meie aja tõeline religioon ja usurituaalid, nagu keskajal missal käimine, pihtimine ja palveränd.“ (Kaplinski 2015) Õpilased võiksid öelda, kuidas nemad sellest aru saavad ning kas see sobiks kirjeldama ka meie praegust ühiskonda või on midagi 20 aastaga muutunud. Ülesande käigus selgitatakse välja, mis on tarbimine ja tuuakse välja tarbimise mitu tähendust. Edasi võiks juba täpsemalt arutada selle üle, mis on aastatega muutunud ja tuua vastavaid näiteid loetud romaanist.

Selle ülesande fookuses oleks mõiste defineerimine. Ülesanne võimaldab aru saada, missugused on mõiste olulised jooned ja tunnused, kuidas mõiste toimib ja millised on selle funktsioonid. Samuti saab ülesande käigus hinnata ja otsida, milliseid näiteid võib mõiste kohta tuua. (Põllu 2000: 8)

4.4. Loomingulised ülesanded

Edasiseks käsitlemiseks võiksid olla loomingulised ülesanded, mis sobivad jätku-ülesanneteks, kui on teose temadest pisut lähemalt räägitud. Need ülesanded peaksid innustama õpilasi loovalt ja kriitiliselt mõtlema ning looma seoseid fiktsionaalse ja reaalse maailma vahel. Kui ülesandeid mugandada, siis võiksid need sobida ka teiste ühiskonnakriitiliste teoste käsitlemiseks, need aitavad õpilastel sügavamalt mõista raamatu tegelast/tegelasi, sündmuste osatähtsust loo arengus, lisaks arendavad need üldist kirjutamisoskust.

Esimeseks ülesandeks võiks olla alternatiivse lõpu kirjutamine „Lui Vutoonile“, kus peategelane teeb ootamatu otsuse, mis muudab oluliselt raamatu sündmuste kulgu. Enne alternatiivse lõpu kirjutamist tuleb hoolikalt läbi lugeda Armin Kõomäe „Lui Vutooni“ lõpuosa ning tuua esile olulised seigad ja ühiskondlikud teemad, mida raamat käsitleb. Teiseks tuleb kirjutada lühikese jutuna (umbes 1–2 lehekülge) alternatiivne lõpp, milles kirjeldatakse, millise otsuse teeb tegelane ja millised on selle otsuse tagajärjed. Kindlasti tuleks oma alternatiivse lõpu valikut põhjendada, tuginedes raamatu üldisele teemale ja sõnumile. Oluline on kinni pidada ka raamatu formaadist, kuna see on esitatud päevikuna, siis võiks alternatiivse lõpu kirjutamisel samuti sama formaati kasutama. See annab õpilastele võimaluse katsetada erinevate tekstiliikide ja -tüüpide tundmist.

Kes soovib ülesandele veelgi põhjalikumalt läheneda, siis võib lisada lõppu ka refleksioon selle kohta, kuidas ümber kirjutatud lõpp erineb originaalist ja milliseid uusi ideid või sõnumeid see võib lugejale edastada. Gümnaasiumi õpilastele peaks olema jõukohane umbes 200-sõnalise sissekande kirjutamine, ülesannet võib teha käsitsi või ka arvutil. Hiljem võiksid õpilased kirjutisi üksteisele lugeda anda ning neid ka tagasisidestada.

Teise loomingulise ülesande idee pärineb tšehhi antropoloogi ja dokumentalisti Pavel Borecký'i 2015. aastal valminud dokumentaalfilmist „Solaris“, mille fookuses on Eesti tarbimiskultuur Solarise meelelahutuskeskuse näitel. Pimedas ja inimtühjas ostukeskuses filmitud dialoogita kaadrid panevad mõtlema, kus jookseb piir keha ja maailma vahel ühes linna kõige elavamas paigas.¹²

Enne filmi vaatamist võiksid õpilased ette kujutada, et veedavad öö ostukeskuses ning kirjutavad päevikuvormis tähelepanekutest, mida märkavad inimtühjas ostukeskuses, kuidas nad ennast sellises keskkonnas tunneksid, mida teeksid ja kuhu läheksid. Märkamised võib kirja panna ka mõne ostukeskuses oleva objekti perspektiivist, mis peegeldaks möödunud hetki, liikumist ja muutuvat atmosfääri. Loominguliste ülesannete lõpetuseks võiks vaadata filmi „Solaris“ ja arutleda filmis esinevate stseenide ja õpilaste kirjutatud tähelepanekute üle.

5.5. Tarbimisühiskonna negatiivsed ja positiivsed aspektid

Romaani käsitluse võiks lõpetada sellega, et mõeldakse ühiselt, kas tarbimisühiskonnal on alternatiive. Arutelu paremaks toimimiseks võib tagasi pöörduda Jaan Kaplinski artikli juurde

¹² Pavel Borecký veebileht <https://pavelborecky.com/portfolio/solaris/>. (Vaadatud 24.05.2025).

ning lugeda, mida kirjanik selle kohta välja pakub. Peale teose üle mõtisklemist ja arutamist ning ühe nimetatud loomingulise ülesande sooritamist mõistavad õpilased paremini kirjanduse ja ühiskonna (tegelikkuse) seost ning oskavad kriitiliselt hinnata ka enda tarbimisharjumusi.

Teose käsitlemise võib lõpetada artluse kirjutamisega tarbimisühiskonnast. Teemad haakuvad romaaniga „Lui Vutoon“, seega saavad õpilased probleemi püstitamisel toetuda teosele ja tuua sealt vastavaid näiteid. Järgnevalt on välja pakutud mõned kirjandi teemad, mis võimaldavad kriitlist ja analüüstilist lähenemist.

1. Kuidas mõjutab sotsiaalmeedia meie tarbimis- ja ostuharjumusi?
2. Kas tarbimine teeb meid õnnelikuks?
3. Tarbimiskultuuri ja identiteeti seosed.
4. Noored ja tarbimine: mood, tehnoloogia ja sotsiaalne surve.
5. Tarbimiskultuur kui ühiskonna peegel.
6. Minimalism kui vastulöök ületarbimisele.

KOKKUVÕTE

Siinne magistritöö keskendub Armin Kõomäe romaani „Lui Vutoon“ ühiskonnakriitilisele käsitlemisele.

Armin Kõomägi on viljakas autor, kelle loominguga läbivaks jooneks võib pidada ühiskonnakriitilisust. Tema teostes põimuvad grotesk ja huumor, mille kaudu paljastatakse tänapäeva ühiskonna vastuolud, tarbimisühiskonna absurdsus ja indiviidi võõrandumine. Nii novellikogu „Minu Mustamäe“ kui ka romaanid „Lui Vutoon“ ja „Taevas“ on näited sellest, kuidas kaasaegne Eesti kirjandus mitte ainult ei peegelda ühiskondlikke nähtusi, vaid asetab need kriitilise vaatluse alla. Kriitikute retseptsioon kinnitab, et Kõomägi suudab ühendada meelelahutusliku vormi ja ühiskonnakriitilise sisu, mis teeb temast tähelepanuvääriva autori Eesti nüüdiskirjanduses.

Ühiskonnakriitika mõiste defineerimisel on tuginetud mitmetele teoreetilistele käsitlustele. Kenneth Burke'i järgi saab ühiskonnakriitilisust kirjandusteaduses vaadelda kui „strateegilist nimetust“, mis aitab lugejal paremini mõista ja kontrollida ühiskondlikke protsesse. Theodor Adorno ja Frankfurdi koolkond rõhutavad kriitilise teooria kaudu kultuuri rolli ühiskonna võimustruktuuride paljastamisel, mistõttu on nende lähenemine kultuurikriitiline. Nad nendivad, et meelelahutusena pakutav kultuur teenib kapitalismi huve, muutes seeläbi inimesed kuulekateks tarbijateks, kes on kaotanud kriitilise mõtlemise ja individuaalsuse. Michel Foucault' diskursuse analüüs on samuti oluline, sest diskursus (keeleline ja sotsiaalne praktika) on võimu teostamise viis, mis määrab, mida ühiskonnas peetakse tõeks, normatiivseks või aktsepteeritavaks. Foucault'i diskursuse analüüsi kaudu saab näiteks uurida, kuidas ühiskonnakriitiline tekst lammutab kapitalistlikke väärtusi või toob esile alternatiivseid tähendusi. Foucault' teooria võimaldab lähemalt vaadelda, kuidas ostukeskuse kujutamine romaanis „Lui Vutoon“ sümboliseerib simulatsiooni ja tühjade väärtuste domineerimist.

Tarbimisühiskonna ja hiliskapitalismi tõusuga seostatakse postmodernismi. Postmodernne ühiskond on olemuslikult tarbimisühiskond, mille kese on tarbimisel ja esteetilisel kogemusel. Postmodernism ei püüa luua midagi originaalset, selles segunevad mitmesugused elemendid, tuues esile massikultuuri ja kommertsiaalse popkultuuri elementide ulatusliku kasutamise. Kunstis loobutakse täieliku originaalsuse taotlusest, kasutades tihti kommertsmaailmast pärit tsitaate ja sümboleid. Seega ei püüa postmodernism pakkuda midagi täiesti uut, vaid lähtub

olemasolevatest kultuurilistes elementidest, et kritiseerida tarbimisühiskonna pinnapealsust ja kaubanduslikkust.

„Lui Vutoon“ on satiiriline romaan, mis kujutab elu pärast tsivilisatsiooni lõppu üksiku tarbimisühiskonda kinni jäänud inimese pilgu läbi. Teose samanimeline peategelane on endine turundusjuht, kes on kaotanud igasuguse inimliku kontakti, mis on asendunud materiaalsete väärtustega. Teos näitab ilmekalt seda, kuidas brändid ja kaubad on muutunud inimeste identiteedi aluseks.

Ühiskonnakriitilised teemad, mis teoses ilmnevad, on seotud hiliskapitalistliku tarbimiskultuuriga. Esmalt analüüsiti romaani stiili ja keelekasutust, mille kaudu saab järeldada, et autori otsekohe ja iroonilise sõnavaliku taga peitub kriitiline hoiak tarbimisühiskonna suhtes. Naturalistlikud kirjeldused mõjuvad küll provokatiivselt, kuid annavad selgelt edasi peategelase kehakesket maailmataju. Üldiselt on Kõomäe stiil mitmekesine, kombineerides argikeelt ja sümbolistlikku väljenduslaadi, mis toob esile peategelase üksindust ja iroonilist hoiakut maailmakorralduse suhtes.

Teiseks vaadeldi romaanis lähemalt ühiskonnakriitika avaldumist. Tõstati kolm peamist teemat, milleks on identiteet ja ühiskondlikud ootused materialistlikus maailmas ning tarbimiskultuuri kriitika. Peategelase Lui Vutooni identiteet on tihedalt seotud brändikultusega. Ta püüab luua endast paremat kuvandit, seostades end luksusbrändi *Loui Vuitton*’iga. Kuna Lui elab maailmas üksi, puudub tal vahetu suhtlus teiste inimestega ja võimalus seeläbi oma enesetaju kujundada. Tema ainus kaaslane kumminukk Kim pakub talle küll ajutist leevendust üksinduse vastu, kuid pikas perspektiivis ei asenda see inimsuhteid. Sellest lähtuvalt käsitleb romaan ka üksinduse mõju inimese psüühikale ning küsib, mis juhtub siis, kui kõik teised kaovad ja alles jäävad vaid asjad. Üksinduse ja rahunemise vastu võitleb ta lihtsa, praktilise tegutsemisega, mis aitab tal igapäevaeluga toime tulla.

Lui Vutoon püüab iga hinna eest vastata ühiskondlikele ootustele olla töökas ja trendikas. Kui ta ühel päeval ostukeskusesse elama kolib, siis kehastub ta tarbijaks, kes kasutab valimatult talle usaldatud ressursse. Olukorra absurdsus seisneb aga selles, et tegelikult ei ole peategelasel ennast kellelegi tõestada. Ta küll üritab tarbimisvabadust suure tööga kompenseerida, kuid seda rohkem iseendale kui ostukeskuse tegevjuhile. Taaskord tõdeb romaan peategelane, et ühiskondliku surve tõttu omada kõike eluks vajalikku ja olla teistega

võrdväärne ei taga õnnelikku ja tähenduslikku elu. Vastupidi, see süvendab üksindustunnet, mida ei suuda kompenseerida ka kõige kallim ja luksuslikum tarbeese.

Kõik eelpool mainitu on seostatav tarbimiskultuuri kriitikaga. Autor kasutab turuduslikke võtteid, et veelgi rõhutada asjaderohke maailma paradoksaalsust. Ühelt poolt loob suur kaubavalik illusiooni küllusest ja vabadusest, kuid teisalt muudab see elu üksluiseks ja sisutühjaks. Romaanis kasutatud reklaamlaused, mida peategelane enda järgi irooniliseks kohandab, ei ole muud kui näited inimeste manipuleeritavusest ja veelgi rohkem tarbima innustamisest.

Töö viimane osa annab ideid kirjandustundide läbiviimiseks ühiskonnakriitika kontekstis. See on abimaterjaliks vastava teema käsitlemiseks, kuid ei paku valmislahendusi. Ülesanded on loodud selliselt, et võimaldada õpilastel argumenteerida ja analüüsida loetud teose ja isikliku kogemuse üle tarbimisühiskonnast. Esimesena on välja pakutud üldisem arutelu tarbimisühiskonna mõiste kohta, mis annab õpilastele võimaluse seostada loetut enda isikliku kogemusega. Teiseks saab antud teose kontekstis mõtiskleda Jaan Kaplinski tsitaadi üle ning tõlgendada selles leiduvate sümbolite tähendusi. Viimasena on lisatud mõned loovülesanded, et taaskord õpilasi enda tarbimisharjumuste üle juurdlema panna.

ALLIKAD

Afanasjev, Vahur 2016. Naise koht inimesteta maailmas. – *Looming*, 2, 292–294.

Afanasjev, Vahur 2012. Oraakel Kõomägi kuulutab kahanemist. – *Eesti Päevaleht*, 7.01, 12.

Armin Kõomägi. https://et.wikipedia.org/wiki/Armin_K%C3%B5om%C3%A4gi (27.03.2025).

Armin Kõomägi 2018. Armin Kõomägi – mitme näoga mees. Äripäev 07.10; <https://www.aripaev.ee/uudised/2018/10/07/armin-koomagi-mitme-naoga-mees->. Vaadatud 27.03.2025.

Blogistaja = Armin Kõomägi Lui Vutoon; <https://blogistaja.wordpress.com/2019/02/20/armin-koomagi-lui-vutoon/>. Vaadatud 27.03.2025.

Burke, Kenneth 1969. *A Grammar of motives*. Berkeley: University of California press.

Defolio = Raamatuaasta muna 2024;

<https://defolio.com/kuldmuna/2025-treiler-romaanile-taevas>. Vaadatud 24.05.2025.

Featherstone, Mike 1991. *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.

Grigorjeva, Sveta 2014. Kes kardab Armin Kõomäge? – *Vikerkaar*, 7–8, 176–178.

Grišakova, Marina 2017. Kirjanduse kummalisus. – *Akadeemia*, 1, 28–37.

Gümnaasiumi Riiklik Õppekava. 2023. Riigi Teataja.

https://www.riigiteataja.ee/aktiiv/1070/5201/3016/lisa_1_muudetud.pdf. Vaadatud 13.04.2025.

Eesti Arhitektide Liit. Fotograaf Arne Maasiku ja kirjanik Armin Kõomäe fotonäituse avamine; <http://www.arhliit.ee/uudised/447/>. Vaadatud 27.03.2025.

Eesti Filmi Andmebaas. <http://www.efis.ee/et/inimesed/id/1312>. Vaadatud 27.03.2025.

Eesti Ilukirjanduse Andmebaas. Friedebert Tuglase novelliauhinnad; <http://ilukirjandus.ee/tuglas/> (27.03.2025).

Eesti Kirjanduse Keskus. <http://www.estlit.ee/elis/?cmd=writer&id=13735&grp=1> Vaadatud 18.03.2025.

ELIC = Estonian Literature Center.

<http://www.estlit.ee/elis/?cmd=writer&id=13735&txt=35914>. Vaadatud 27.02.2025.

- Hallimäe, Taavi 2015.** Lui Vutoon ei ole Sherlock Holmes; <https://kultuur.err.ee/308108/arvustus-lui-vutoon-ei-ole-sherlock-holmes>. Vaadatud 17.05.2025.
- Hargla, Indrek 2013.** Urbanistliku künismi meistritöö. – *Looming*, 12, 1707–1709.
- Helme, Peeter 2013.** Areeni aasta raamatud 2013. – *Eesti Ekspress*, 19.12, 40–41.
- Helme, Peeter 2013.** Armin Kõomägi: mis sellest ärimehes ikka tahta... – *Eesti Ekspress*, 25.07, 29–31.
- Helme, Peeter 2012.** Kõvasti nalja ning tuleleek, rusikas ja viitsütikuga pomm. – *Looming*, 3, 433–435.
- Helme, Peeter 2007.** Uuemad suunad Eesti kirjanduses 2005–2007. – *Sirp*, 31.08, 11.
- Helme, Peeter 2008.** Eesti proosa 2007 – kultuuri ja tsivilisatsiooni vahel. – *Sirp*, 4.03, 4–5.
- Jameson, Frederic 1997.** Postmodernism ja tarbimisühiskond. – *Vikerkaar*, 1–2, 128–141.
- Juur, Mart 2007.** Lõbus ja ropp lugemine. – *Postimees*, 2.06, 11.
- Kaplinksi, Jaan 2005.** Tarbimisühiskond on tarbimisühiskonna vastu; <https://epl.delfi.ee/artikkel/51004981/jaan-kaplinksi-tarbimisuhiskond-tarbimisuhiskonna-vastu> (18.05.2025).
- Kaus, Jan 2013.** Külma füüsika, kuum kujutlusvõime. – *Postimees*, 19.10, 10.
- Kaus, Jan 2005.** Kole Armin. – *Eesti Päevaleht*, 5.11, 11.
- Kiisler, Vilja 2024.** Kõik on perses. – *Vikerkaar*, 12, 111–113; <https://www.vikerkaar.ee/koik-on-perses/> Vaadatud 24.05.2025.
- Kirjanduslik päevaraamat = Armin Kõomägi – Lui Vutoon;** <http://kirjanduslikpaevaraamat.blogspot.com/2015/12/armin-koomagi-lui-vutoon-2015.html> Vaadatud 27.02.2024.
- Kivirähk, Andrus 2005.** Kõomäe kõrts. – *Looming*, 12, 1902–1904.
- Kraavi, Janek 2005.** Postmodernismi teooria ja postmodernistlik kultuur. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia: Viljandi.
- Kressa, Kaarel 2009.** XXI sajandi unistusi on kerge rahasse arveldada. – *Eesti Päevaleht*, 22.05, 12.
- Kõiv, Emilia 2024.** Kõrgelt taevast alla põrgusse ja jälle taevasse tagasi. – *Edasi*, 01.10; <https://edasi.org/243605/arvustus-emilia-koiv-korgelt-taevast-alla-porgusse-ja-jalle-taevasse-tagasi-armin-koomagi-taevast/>. Vaadatud 10.05.2025.
- Kõomägi, Armin 2005.** *Amatöör*. Pegasus: Tallinn.

- Kõomägi, Armin 2006.** *Nägu, mis jäi üle*. Pegasus: Tallinn.
- Kõomägi, Armin 2009.** *Pagejad*. Jumalikud Ilmutused: Pärnu.
- Kõomägi, Armin 2011.** *Hea Firma*. Jumalikud Ilmutused: Pärnu.
- Kõomägi, Armin 2014.** *Minu Mustamäe*. Tuum: Tallinn.
- Kõomägi, Armin 2015.** *Lui Vutoon*. Tuum: Tallinn.
- Kõomägi, Armin 2017.** *Minu erootika saladus*. Sebastian Loeb: Tallinn.
- Kõomägi, Armin 2024.** *Taevas*. Varrak: Tallinn.
- Laanes, Liina 2016.** Lapsed loevad suvel usinalt. – *Pärnu Postimees*, 09.08; <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=parnupostimees20160809.2.5.10>. Vaadatud 24.05.2025.
- Lipping, Jüri 2009.** Marxism. Hermeneutika. – 20. sajandi mõttevoolud. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 537–568.
- Loetud Raamatud = Lui Vutoon” Armin Kõomägi 2015.**
<http://meeldiblugeda.blogspot.com/2018/03/lui-vutoon-armin-koomagi-2015.html>. Vaadatud 27.03.2025.
- Loterii =** <https://loterii.blogspot.com/2015/11/armin-koomagi-lui-vutoon-2015.html>. Vaadatud 27.03.2025.
- Luks, Leo 2012.** Pikaks venitatud följeton. – *Vikerkaar*, 7–8, 186–187.
- Matsin, Paavo 2016.** Kroksimaailma lõpp. – *Keel ja Kirjandus*, 4, 308–312.
- Meiel, Kaupo 2015.** Üksinda kaubamärkide maailmas. – Eesti Päevaleht, 7.09; <https://epl.delfi.ee/artikkel/72381285/üksinda-kaubamarkide-maailmas>. Vaadatud 21.05.2025.
- Murutar, Kati 2007.** Edukas ärimees Armin Kõomägi – lõpuni mänguline. – Pärnu Postimees, 22.05, 15.
- Mutt, Mihkel 2009.** Teise raamatu sündroom. – *Looming*, 10, 1441–1443.
- Org, Andrus 2010.** Kirjandusõpetuse kontseptsioon; <https://oppekava.ee/kirjandusopetuse-kontseptsioon/>. Vaadatud 27.04.2025.
- Org, Andrus 2010.** Väärtuskasvatus kirjandusõpetuses; (<https://oppekava.ee/vaartuskasvatus-kirjandusopetuses/>). Vaadatud 27.04.2025.
- Ross, Johanna 2009.** Valge müts koka peas. – Sirp, 7.08, 9.
- Pavel Borecký 2015.** <https://pavelborecky.com/portfolio/solaris/>. Vaadatud 24.05.2025.
- Pullerits, Priit 2012.** Armin Kõomägi, tähelepanelik näppaja. – Postimees, 28.01, 2–5.

Pullerits, Priit, Margus Mihkels 2012. Kes tõmbaks tapvale tempole pidurit. – Postimees, 14.01, 8–9.

Põllu, Siri 2000. Eesti kirjanduse töövihik gümnaasiumiõpilastele. Kommentaarid. Tallinn: Kännimees.

Salumaa, Tarmo, Talvik, Mati, & Saarniit, Alvar. 2006. Aktiivõppe meetodid. Tallinn: Merlekons ja Ko OÜ.

Sauter, Peeter 2015. Tuurdeforss. – Sirp, 02.10;
<http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/tuurdeforss/>. Vaadatud 07.03.2025.

Sauter, Peeter 2015. Bränd on aus värk. – Sirp, 02.10;
<https://www.sirp.ee/brand-on-aus-vark/>. Vaadatud 17.05.2025.

Sinijärv, Karl Martin 20204. Sinijärve raamatusoovitused: Armin Kõomäe "Taevas" on nagu lasteraamat suurtele. – 18.10;
<https://kultuur.err.ee/1609496029/sinijarve-raamatusoovitused-armin-koomae-taevas-on-nagu-lasteraamat-suurtele>. Vaadatud 10.05.2025.

Talvet, Jüri 2005. Tõrjumatu äär. Tartu: Ilmamaa.

Tüür, Kadri 2007. Mis jäi üle. – *Vikerkaar* 9, 136–13.

Undo, Monika 2015. Lui Vutoon. <https://monikaundo.weebly.com/lui-vutoon.html>.
Vaadatud 27.03.2025.

Vaarik, Daniel 2015. Mis saab, kui asjad ära võtta. – *Vikerkaar* 12, 94–97.

Vint, Toomas 2009. Kirjanik loeb: Armin Kõomägi „Pagejad“. – *Eesti Ekspress*, 4.03, 38.

Veidemann, Rein 1989. Kirjandus ja tema aeg. Aeg kirjanduses. – Eesti kirjandus XII klassile. Tallinn: Valgus.

Veidemann, Rein 2000. Kriitikakunst. Uurimus kriitika olemusest ja toimest. Eesti kogemus. Tartu: Avita.

Warren, Austin; Wellek, René 2010. Kirjandusteooria. Tartu: Ilmamaa.

Summary

Social Criticism in Armin Kõomägi's Novel *Lui Vutoon*

This Master's thesis focuses on the social criticism of Armin Kõomägi's novel *Lui Vutoon*.

Armin Kõomägi is a prolific author, with social criticism forming a consistent thread throughout his work. His works intertwine the grotesque and humor to expose the contradictions of modern society, the absurdity of consumerism, and the alienation of the individual. Both the short story collection *Minu Mustamäe* and the novels *Lui Vutoon* and *Taevas* exemplify how contemporary Estonian literature not only reflects societal phenomena but also subjects them to critical scrutiny. Critical reception confirms that Kõomägi successfully combines an entertaining form with socially critical content, making him a noteworthy voice in contemporary Estonian literature.

The concept of social criticism has been defined through various theoretical approaches. According to Kenneth Burke, social criticism in literary studies can be viewed as a 'strategic designation' that enables the reader to better understand and navigate social processes. Theodor Adorno and the Frankfurt School, through critical theory, emphasize the role of culture in exposing the power structures of society, making their approach distinctly culture-critical. They argue that culture presented as entertainment serves the interests of capitalism, turning people into obedient consumers who have lost their capacity for critical thinking and individuality. Michel Foucault's discourse analysis is also significant, as discourse (both linguistic and social practice) serves as a means of exercising power, determining what is considered true, normative, or acceptable in society. Through Foucault's discourse analysis, for example, one can examine how a socially critical text deconstructs capitalist values or highlights alternative meanings. Foucault's theory allows for a closer examination of how the depiction of the shopping mall in the novel *Lui Vutoon* symbolizes simulation and the dominance of empty values.

Postmodernism is associated with the rise of consumer society and late capitalism. Postmodern society is essentially a consumer society, centered around consumption and aesthetic experience. Postmodernism does not strive to create anything original; instead, it blends various elements, highlighting the extensive use of mass culture and commercial pop

culture components. In art, the pursuit of complete originality is abandoned, often incorporating quotes and symbols drawn from the commercial world. Thus, postmodernism does not aim to offer something entirely new but draws on existing cultural elements to critique the superficiality and commercialism of consumer society.

Lui Vutoon is a satirical novel that portrays life after the end of civilization through the eyes of a solitary individual trapped in a consumer society. The titular protagonist of the work is a former marketing manager who has lost all human connection, replaced instead by material values. The work vividly illustrates how brands and products have become the foundation of people's identities.

The socially critical themes that emerge in the work are connected to late capitalist consumer culture. First, the novel's style and language were analyzed, from which it can be concluded that behind the author's straightforward and ironic word choices lies a critical attitude toward consumer society. Although the naturalistic descriptions come across as provocative, they clearly convey the protagonist's body-centered worldview. Overall, Kōomägi's style is diverse, combining colloquial language with symbolic expression, which highlights the protagonist's loneliness and ironic attitude toward the world order.

Secondly, the manifestation of social criticism in the novel was examined in greater detail. Three main themes emerged: identity, societal expectations in a materialistic world, and criticism of consumer culture. The protagonist Lui Vutoon's identity is closely tied to brand worship. He tries to create a better image of himself by associating with the luxury brand Louis Vuitton. Since Lui lives alone in the world, he lacks direct interaction with others and, consequently, the opportunity to shape his self-perception. His only companion, the inflatable doll Kim, offers him temporary relief from loneliness, but in the long run, it cannot replace human relationships. Building on this, the novel also explores the impact of loneliness on the human psyche and asks what happens when everyone else disappears, leaving only things behind. He combats loneliness and restlessness through simple, practical actions that help him cope with everyday life.

Lui Vutoon strives at all costs to meet societal expectations of being hardworking and trendy. When he moves to live in a shopping mall one day, he becomes a consumer who indiscriminately uses the resources entrusted to him. The absurdity of the situation lies in the fact that the protagonist actually has no one to prove himself to. Although he tries to

compensate for his consumer freedom with hard work, it is more for himself than for the shopping mall manager. Once again, the novel's protagonist realizes that societal pressure to possess everything necessary for life and to be equal to others does not guarantee a happy and meaningful existence. On the contrary, it deepens the feeling of loneliness, which cannot be compensated for even by the most expensive and luxurious commodity.

All of the above can be linked to criticism of consumer culture. The author employs marketing techniques to further emphasize the paradox of a world filled with things. On one hand, the vast selection of goods creates an illusion of abundance and freedom, but on the other, it renders life monotonous and meaningless. The advertising slogans used in the novel, which the protagonist ironically adapts to himself, serve as examples of people's manipulability and, even more so, encouragement to consume.

The final part of the work offers ideas for conducting literature lessons in the context of social criticism. It serves as a supplementary resource for addressing the topic but does not provide ready-made solutions. The tasks are designed to enable students to argue and analyze the literary work they have read alongside their personal experiences with consumer society. First, a general discussion on the concept of consumer society is proposed, giving students the opportunity to connect the reading to their personal experiences. Secondly, within the context of the given work, students can reflect on a quote by Jaan Kaplinski and interpret the meanings of the symbols contained therein. Finally, some creative tasks are included to encourage students once again to reflect on their own consumption habits.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jana Kardaš,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Ühiskonnakriitikas Armin Kõomäe romaanis “Lui Vutoon”, mille juhendaja on Katre Talviste, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Jana Kardaš

26.05.2025